

MUSHAF İMLASININ KORUNMASI KAPSAMINDA KUR'ÂN SÛRELERİNİN KELİME VE HARF SAYILARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (ES-SA'LEBÎ, EL-HÂZİN, EN-NÎSÂBÛRÎ, EL-EZDÎ VE EBÛ HAFS'IN TEFSİRLERİ BAĞLAMINDA)

Orhan İYİBİLGİN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 11 Kasım 2023, **Kabul Tarihi:** 12 Mart 2025, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atıf:** İyibilgin, Orhan. "Mushaf İmlasının Korunması Kapsamında Kur'ân Sûrelerinin Kelime ve Harf Sayıları Bakımından Değerlendirilmesi (Es-Sa'Lebî, El-Hâzin, En-Nisâbûrî, El-Ezdî ve Ebû Hafs'ın Tefsirleri Bağlamında)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 601-642.

DOI: 10.33415/daad.1389610

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 11 November 2023, **Accepted:** 12 March 2025, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** İyibilgin, Orhan. "Evaluation of the Qur'ân Sûrahs in Terms of the Number of Words and Letters Within the Scope of Preserving the Spelling of the Mushaf (In the Context of the Tafsîrs of es-Sa'labî, al-Khâzin, an-Nisâbûrî, al-Azdî and Abu Hafs)". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 601-642.

DOI: 10.33415/daad.1389610

Öz

Kur'ân-ı Kerîm nüzulünden itibaren yazılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) nazil olan âyet ve sûreleri vahiy katiplerine yazdırıyordu. Bu yazma işlemi ezberle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in korunmasında önemli rol oynamıştır. Hicrî birinci asrın başlarında yazıda hareke ve benzer harfleri birbirinden ayırt eden noktalar yoktu. Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan ihtiram ve tazim ile onu fazlalık ve noksanlıktan koruma çabası, okunan her bir harf için 10 sevap alma müjdesi kar-

* Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, orbilgin@yahoo.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1360-7229> / Assistant Professor, Ordu University, Faculty of Theology, orbilgin@yahoo.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1360-7229>

şılığında alınacak sevabın bilinmesi ve bu sayede Kur'ân okumaya teşvik gibi hususlar kelime ve harflerin sayılmasına neden olmuştur. Emevî Valisi Haccâc (ö. 95/714) bir heyet kurarak, onlardan Kur'ân'ın harflerini saymalarını; aynı zamanda yansını, üçte birini ve yedide birini bulmalarını istemiştir. Böylece resmi olarak Kur'ân'ın kelime ve harf sayıları Haccâc döneminde sayılmıştır. Sahabe döneminde toplu olarak verilen kelime ve harf sayıları bu dönemde sûre, sûre ele alınmıştır. Sonraki dönemlerde Kur'ân surelerinin kelime ve harf sayılarını ihtiva eden müstakil eserler yazıldığı gibi bazı müfessirler, tefsirlerinde sûre başlarında bu bilgileri vermişlerdir. Bu araştırmada Kur'ân sûrelerinin kelime ve harf sayılarını ihtiva eden es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, el-Hâzin'in (ö. 741/1341) *Lübâbü't-te'vîl fî ma'âni't-tenzîl*, en-Nisâburî'nin (ö. 730/1329) *Ğarâibü'l-Kur'ân ve rağâibü'l-Furkân*, el-Ezdî'nin (ö. 700/1301) *et-Tibyân*, Ebû Hafs'ın (ö. VIII./XIV. yy.) *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb* adlı tefsirlerinde sûre başlarında zikredilen kelime ve harf sayıları tespit edilmiştir. Tefsirlerde verilen sayılar sûre sûre karşılaştırılmış, aynı zamanda ed-Dâni'nin (ö. 444/1053) *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân* adlı kitabında verilen sayılarla mukayese edilmiştir. Sûrelerin kelime ve harf sayıları Fazl b. Şâzân'ın (ö. 260/874) *Suveru'l-Kur'ân ve âyâtih ve hurûfih ve nüzûlih*, Abdülkâfi'nin (ö.?) *'Adedü süveri'l-Kur'ân ve âyâtih ve kelimâtih ve hurûfih ve telhîsi Mekkîh ve Medenîh* ve el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Hüsnu'l-meded fî ma'rifeti 'ilmi'l-'aded* adlı eserlerinde de zikredilmektedir. Makalede bunların verdiği sayılar zikredilmemesine rağmen farklılık bulunan yerlerde doğru sayısının tespitinde bu eserlerde verilen sayılara müracaat edilmiştir. Sûrelerin kelime ve harf sayıları arasındaki farklılıkların sebepleri ile ilgili, yazılan eserlerde zikredilenlerin bir kısmı, incelenen tefsirlerde tespit edilememiştir. Sûrelerin harf ve kelime sayılarının tespiti hakkındaki bu araştırmanın, sayıların tespiti konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması, el-'câzü'l-'adedî başlığı altında yapılan çalışmalardaki bilgilerin doğruluğunu kontrole yardımcı olması, ayrıca Kur'ân tarihi, resmî'l-mushaf ve Hz. Osman tarafından çoğaltılan mushafların yazısının tespiti konularında yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mushaf imlâsı, Kelime sayısı, Harf sayısı.

Evaluation of the Qur'ân Sûrahs in Terms of the Number of Words and Letters Within the Scope of Preserving the Spelling of the Mushaf (In the Context of the Tafsîrs of es-Sa'labî, al-Khâzin, an-Nisâburî, al-Azdî and Abu Hafs)

Extended Abstract

The Holy Qur'ân has been written down since its revelation. Our Prophet (s.a.s.) used to dictate the verses and suras that were revealed to the scribes of revelation. This writing process, together with memorization, played an essential role in the preservation of the Holy Qur'ân. At the beginning of the first century Hijra, the writing had no herekes and no dots to distinguish similar letters. Towards the end of the first century Hijra, due to the entry of non-Arabs into Islam, the deterioration of the language, etc., errors in reading emerged. To eliminate these errors, dots were first used instead of harekes, and then dots were used to distinguish the letters from each other. While all this was done out of necessity, some savings were made in the script used at the time of the Prophet (s.a.s.). In addition to the dots and dactyls/ harekes that facilitated reading, the addition of elifs, which were not in the root of the writing, rather than the letter med, caused concern that there might be a trend towards the change of the first period mushaf calligraphy. Issues such as the veneration and reverence for the Qur'ân

and the effort to protect it from excess and deficiency, the knowledge of the reward to be received in return for the good news of receiving 10 rewards for each letter read, and thus the incentive to read the Qur'ân, led to the counting of words and letters. The Umayyad governor Hājāj (d. 95/714) formed a committee and asked them to count the letters of the Qur'ân, and also to find half, one-third and one-seventh. This article makes use of some independent books containing the words and letter numbers of the suras of the Qur'ân and the number of words and letters mentioned at the beginning of the suras, such as in Abu Ishāq Aḥmad b. Ibrāhīm al-Sa'labī's (d. 427/1035) *al-Kashf wa'l-bayān 'an tafsīr al-Qur'ân*, 'Alaaddin 'Ali b. Muḥammad Ibrāhīm b. 'Umar al-Shaykhī Abū l-Ḥasan al-Khāzin's (d. 741/1341) *Lubāb l-ta'wīl fī meān l-tanzīl*, Nizāmān al-Dīn al-Ḥasan b. Muḥammad b. Ḥusayn al-Kummī al-Nisāburī's (d. 730/1329) *Garāib al-Qur'ân wa Raghāib al-Furqān*, Khidr b. 'Abd al-Rahman al-Azdī's (d. 700/1301) *al-Tibyān*, Abū Ḥafs Siraj al-Dīn 'Umar b. 'Ali b. 'Adil al-Ḥanbalī al-Dimashqī's (d. VIII./XIV. c.) *al-Lubāb fī 'ulūm l-kitāb*, the number of words and letters mentioned at the beginning of a sūrah were determined. There were differences in the reports regarding the number of words and letters of the Qur'ân. The numbers given in the Tafsirs were compared chapter by chapter. In particular, they were compared with the numbers provided in Abū 'Amr al-Dānī al-Andalusī's *al-Bayān fī 'addi āy l-Qur'ân*. The word and letter numbers of the sūras were compared with those given in Abū l-'Abbas Fazl b. Shāzān al-Rāzī's (d. 260/874) *Suvar al-Qur'ānī wa āyātihi wa ḥurūfihī wa nuzūlihī*, Abū l-Qāsim 'Umar b. Muḥammad b. 'Abd al-Qāfi's (d. ?) *'Adad al-suwar al-Qur'ānī wa āyātihi wa kelimātihi wa ḥurūfihī wa talkhīsi Makkīhi wa Madanihi*, and Burhaneddīn Ibrāhīm b. 'Umar al-Ja'berī's (d. 732/1332) *Ḥusn l-medad fī ma'rifeti 'ilm l-'aded*. The word and letter numbers of the suras are also mentioned in these works. Although the numbers they provided are not mentioned in the article, the numbers given in these works were consulted to determine the correct number where there were differences. Some of the reasons for the differences between the word and letter numbers of the suras, which were mentioned in the works, could not be detected in the tafsirs that were consulted. This article on the determination of the number of letters and words of suras is expected to shed light on future studies.

Keywords: Tafsīr, Qur'ân, Spelling of Mushaf, Number of words, Number of letters.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm nüzulüyle birlikte Hz. Peygamber tarafından vahiy katiplerine yazdırılmış aynı zamanda sahabe tarafından ezberlenmiş böylelikle hem ezber hem kitabet yoluyla muhafaza altına alınmıştır. Her sene Ramazan ayında o zamana kadar nâzil olan âyetleri Cebrail Peygamberimize, Hz. Peygamber de Cebrail'e arz etmiştir. Vefatı senesinde bu arz iki defa olmuştur.¹ Böylelikle Kur'ân

¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001), 5/395, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-'âsâr*, thk. Sa'd b. Nâsir eş-Şeşrî (Riyad: Daru Kunûzi İşbiliye, 1436/2015), 16/397.

nüzulüyle birlikte hem sadırlarda hem satırlarda korunmuştur. Akabinde Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimizin (s.a.s.) vefatından sonra Hz. Ebubekir (öl. 13/634) zamanında iki kapak arasına alınmış, Hz. Osman (öl. 35/656) zamanında ise çoğaltılmıştır. Bu sayede Kur'an, meydana gelebilecek ondan bir şeyin kaybolması veya olmayan bir şeyin eklenmesi gibi hata ve eksikliklere karşı muhafaza edilmiştir.

Hz. Osman zamanında çoğaltılarak çeşitli beldelere gönderilen mushaflarda hareke ve harflerin noktaları mevcut değildi. Bu durum zaman içerisinde Arap olmayanların İslam'a girmesi neticesinde okumada hataların ortaya çıkması ihtimalini doğurmuş, bu hataların ortadan kaldırılması için de önce nokta şeklinde hareketler konmuş, daha sonra benzer harfleri birbirinden ayırt etmek için harflere noktalar (i'câm) konmuştur. Farklı görüşler olmakla birlikte nokta şeklinde ilk hareke koyma işinin Ebü'l-Esved ed-Düelî (öl. 69/688) tarafından yapıldığı, harfleri birbirinden ayırmak için noktaların Yahyâ b. Ya'mer (öl. 89/708 [?]) tarafından konulduğu ifade edilmektedir.² Bazı alimler noktalama işine karşı çıkarken bazıları bu durumu tasvip etmiş, bazıları da ancak Kur'ân'ı öğrenmeye yeni başlayacaklar için bu uygulamayı uygun görmüştür.³ Hareke ve noktaların konulması ancak sınırlı okumaya imkan vermiş, bazı bölgelerde farklı kırâatlar yaygınlaşmışsa da diğer kırâatlar bir ilim olarak kayıt altına alınmıştır.

Hz. Peygamber döneminde kelime ve harflerin sayıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Kur'ân'ın kelime ve harfleri ilk olarak sahabe döneminde belirlenmiştir. Nitekim ed-Dânî, İbn Abbas'tan⁴ (ö. 68/687-88), Ebu'l-Kâsım (ö. ?) ise İbn Mesud'dan⁵ (ö. 32/652-53) Kur'ân'daki harf sayılarını, İbnü'l-Cevzî de (ö. 597/1201) İbn Mesud'dan Kur'ân'daki kelime sayılarını toplu olarak nakletmiştir.⁶ Kur'ân-ı Kerîm'in kelime ve harf sayılarını toplu olarak verilmesi

² Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Muhkem fî nakti'l-Mesâhif*, thk. 'İzze Hasen (Dimeşk : Dâru'l-Fikr, 1407), 3-5.

³ Veli Kayhan, "Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması: İ'câm ve Sonrası", *Bilimname* 12/1 (2007), 111-116.

⁴ Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Beyân fî 'addi ayi'l-Kur'ân*, ed. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Kuveyt: y.y., 1414), 74.

⁵ Ömer b. Muhammed b. Abdülkâfi Ebu'l-Kasım, thk. Halid Hasan ebu'l-Cûd, *'Adedü suveri'l-Kur'ân ve âyâtih ve kelimâtihi ve hurûfihi ve telhîsi Mekkih ve Medenih* (Kahire: Mektebetü'l-İmam Buhârî li'n-neşr ve't-tevzî', 2010), 113.

⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1408/1987), 245.

sayma işinin Hz. Peygamberin vefatından sonra yapıldığını ortaya koymaktadır.

Ferdî olarak yapıldığı anlaşılan bu sayma işlemlerinden sonra Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705) döneminde, Haccâc (ö. 95/714) topladığı bir heyete Kur'ân'ın kelime ve harflerini sayma görevini vermiş, onlar 4 ayda bu işi bitirmişler, sonra onlardan Kur'ân'ın yarısını, üçte birini ve yedide birini hesap etmelerini istemiş, onlar da bunu yapmışlardır.⁷ Tâbiûn döneminde ferdî olarak Said b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), Mücahid (ö. 103/721) ve Atâ b. Yesâr'dan da (ö. 103/721) kelime ve harf sayıları nakledilmiştir.⁸

Hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren Kur'ân'daki âyetlerin sayısını, sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşlarını, sûrelerin kelime ve harf sayılarını ihtiva eden müstakil eserler yazılmıştır. Bu meyanda Ebü'l-Abbas Fazl b. Şâzân er-Râzî'nin (ö. 290/903) *Suveru'l-Kur'ân ve âyâtih ve hurûfih ve nüzûlih*, Ebu'l-Kasım Ömer b. Muhammed b. Abdülkâfî'nin (ö. V./XXI yy.) *'Adedü suveri'l-Kur'ân ve âyâtih ve kelimâtih ve hurûfih ve telhîsi Mekkîh ve Medenîh*, Ebû 'Amr ed-Dânî el-Endülüsî'nin (ö. 444/1053) *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*, Burhanneddîn İbrahim b. Ömer el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Hüsnü'l-meded fî ma'rifeti 'ilmi'l-'aded* adlı eserleri örnek olarak verilebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in kelime ve harf sayılarını ihtiva eden ulaşabildiğimiz en eski eser Fazl b. Şâzân er-Râzî'nin kitabıdır.

Müstakil olarak yazılan bu eserler dışında Kur'ân'ın kelime ve harf sayılarını veren tefsirleri tespit edebilmek için Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *et-Tefsîrü'l-kebîr*, Yahyâ b. Sellâm'ın (ö. 200/815) *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Me'âni'l-Kur'ân*, Ma'mer b. el-Müsennâ'nın (ö. 209/824 [?]) *Mecâzü'l-Kur'ân*, es-San'ânî'nin *Tefsîru's-San'ânî*, el-Ahfeş el-Evsat'ın (ö. 215/830 [?]) *Me'âni'l-Kur'ân*, et-Tüsterî'nin (ö. 283/896) *Tefsîrü't-Tüsterî*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi 'u'l-beyân*, ibnü'l-Münzir'in (ö. 318/930 [?]) *et-Tefsîr*, ibn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru ibn Ebû Hâtim*, el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Cessâs'ın (ö. 370/981) *Ahkâmü'l-Kur'ân*, es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, İbn Hüveyzimendâd'ın

⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif* (Kahire: el-Fâruk el-Hadîse, 2002), 277.

⁸ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 112-113; Dâni, *el-Beyân*, 73; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-efnân* (Beyrut: y.y., 1408/1987), 245.

(ö. 390/1000) *Tefsîru Hüveyzimendâd*, ibn Ebî Zemenîn'in (ö. 399/1008) *Tefsîrû'l-Kur'ân*, es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye*, Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *en-Nüket ve'l-uyûn*, et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Letâ'ifü'l-işârât*, el-Vâhidî'nin (ö. 468/1076) *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, es-Sem'ânî'nin (ö. 489/1096) *Tefsîrû'l-Kur'ân*, Kiyâ el-Herrâsî'nin (ö. 504/1110) *Ahkâmü'l-Kur'ân*, el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimü't-tenzîl*, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, ibn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrerü'l-vecîz*, ibnü'l-Arabî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*, et-Tabersî'nin (ö. 548/1154) *Mecma'u'l-beyân*, en-Nisâbü'rî'nin (ö. 553/1158'den sonra) *Î'câzü'l-beyân*, İbnü'l-Feres'in (ö. 597/1201) *Ahkâmü'l-Kur'ân*, ibnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr*, er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*, İzzüddîn b. Abdisselâm'ın (ö. 660/1262) *Tefsîru'l-Kur'ân*, el-Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl*, en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl*, Nizâmeddin en-Nisâburî'nin (ö. 730/1329) *Garâ'ibü'l-Kur'ân*, ibn Cüzey'in (ö. 741/1340) *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, el-Hâzin'in (ö. 741/1341) *Lübâbü't-te'vîl*, Ebu Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahrü'l-muhîr*, Semîn el-Halebî'nin (ö. 756/1355) *ed-Dürrü'l-masûn*, İbn 'Arafe'nin (ö. 803/1401) *Tefsîru İbn 'Arafe*, ibnü'l-Hâim'in (ö. 815/1412) *et-Tibyân fî tefsîri garîbi'l-Kur'ân*, es-Seâlibî'nin (ö. 875/1471) *el-Cevâhirü'l-hisân*, Ebû Hafs'ın (ö. VIII./XIV. yy.) *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb* tefsirlerine bakılmıştır.

Bu tefsirler içerisinde es-Sa'lebî (ö. 427/1035), el-Ezdî (ö. 700/1301), Nizâmeddin en-Nisâburî (ö. 730/1329), el-Hâzin (ö. 741/1341) ve Ebû Hafs (ö. VIII./XIV. yy.) tefsirlerinde Kur'ân kelime ve harf sayılarını vermişlerdir.

es-Sa'lebî (öl. 427/1035) tespit edebildiğimiz harf ve kelime sayılarını veren tefsirler içerisinde en eski olanıdır. es-Sa'lebî kendinden önceki kaynakları aktarmanın yanında kendinden sonra gelen Begavî (ö. 516/1122) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi tefsirlere kaynaklık etmiştir. Horasan bölgesinin Nisâbü'r şehrinde dünyaya gelmiştir. en-Nisâburî (ö. 730/1329) de Horasan bölgesinde Nisâbur'da doğmuş ve burada yetişmiştir. es-Sa'lebî'den 300 yıl sonra yaşamış aynı bölge müfessirinin tefsirinde vermiş olduğu

kelime ve harf sayılarının karşılaştırılması maksadıyla bu tefsir araştırmaya dahil edilmiştir.

el-Hâzin (öl. 741/1341) Bağdat'ta doğmuş, burada ve Şam'da tahsilini tamamlamış, hayatının sonlarında Halep'e yerleşmiştir. el-Hâzin'in *Lübâbü't-te'vîl fî maânî't-tenzîl* adlı tefsirinin kaynakları arasında es-Sa'lebî'nin tefsiri de yer almaktadır. Tefsirinde vermiş olduğu kelime ve harf sayıları ile es-Sa'lebî'nin tefsirinde vermiş olduğu sayıların karşılaştırılması amacıyla el-Hâzin'in tefsirinde verilen sayılar alınmıştır. el-Ezdî'nin (öl. 700/1301) el-Hâzin'le vefat tarihleri arasında 40 yıllık bir zaman farkı olmasına rağmen aynı yüzyılın alimleridir ve her ikisi de Şam'da yaşamıştır. Ebû Hafs'ın (öl. VIII./XIV. yy.) vefat tarihi hakkında farklı görüşler olsa da hicri VIII. yy. da yaşadığının kesinlik kazandığı ifade edilmektedir. Yani O da el-Ezdî ve el-Hâzin ile aynı yüzyıl ve aynı coğrafyada yaşamıştır. Üstelik tefsirinin kaynakları arasında el-Hâzin'in tefsiri de yer almaktadır. Bu nedenle onun tefsiri de araştırmaya dahil edilmiştir. Bu sayede Horasan ve Şam bölgesinde yaşamış alimlerin bu konuda verdikleri bilgilerin karşılaştırılması hedeflenmiştir.

db | 607

Kelime ve harf sayılarının verildiği tabloda ulaşılan tefsirler içerisinde en eskisi olan es-Sa'lebî'nin tefsiri ilk sırada verilmiş, kaynakları arasında onun tefsiri bulunan el-Hâzin'in tefsiri kelime ve harf sayılarında ondan alıntı yapması ihtimali nedeniyle karşılaştırma imkanı sağlamak maksadıyla ikinci sırada verilmiştir. es-Sa'lebî ile aynı coğrafyada yaşayan Nizâmeddin en-Nisâburî üçüncü sırada verilmiş, el-Ezdî ve Ebû Hafs aynı coğrafya ve yakın zaman diliminde yaşamış olmaları nedeniyle yanyana dördüncü ve beşinci sırada verilmiştir.

Bu sayılar, resmü'l-mushaf üzerine pek çok eser veren ed-Dânî'nin, *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân* adlı kitabında vermiş olduğu sayılarla karşılaştırılmıştır.⁹ Bu alanda yazılan en eski eser Ebû'l-Abbas Fazl b. Şâzân er-Râzî'nin eseridir. Ancak ed-Dânî'nin kırâat, mushafların noktalanması ve harekelenmesine dair eserlerin yanı sıra özellikle resmü'l-mushafa dair *el-Mukni* ' adlı eseri telif etmiştir. Bu eserde Hz. Osman tarafından bir heyete yazdırılan ve çeşitli beldelere gönderilen mushaflar arasındaki bazı farklılıklar ve aynı

⁹ Yaşar Akaslan, "Resmü'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin 'Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Mekâsid'i", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 259.

mushafta mükerrer olarak geçen bazı kelimelerdeki imla farklılıklarından bahsetmiştir. Bu husus Kur'ân'ın kelime ve harf sayıları hakkında farklı sayılar verilmesinin sebebinin sayıda kullanılan mushaf imlasındaki farklılıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit edebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle ed-Dânî'nin, *el-Beyân* adlı kitabı tercih edilmiştir. Aynı zamanda ed-Dânî Endülüs'lü olduğundan Horasan ve Şam bölgesi alimlerinin verdiği sayıların yanında onun verdiği sayılar da karşılaştırmaya dahil edilmiştir. Diğer yandan bazı surelerde verdiği sayılardaki tutarsızlıklar nedeniyle onun verdiği ettiği sayılar değil, incelenen diğer eserlerdeki sayılar tercih edilmiştir.

Her ne kadar surelerin kelime ve harf sayıları hakkında farklı bilgiler olduğunda bazı açıklama ve tercihlerde bulunulmuşsa da bu makalenin ana hedefi bu sayıların en doğrusunu tespit etmek değildir. Çünkü bunun için tek bir kişinin değil bir heyetin, önceki sayımların nasıl ve neye göre yapıldığını tespit etmesi, mushaf imlalarını da göz önünde bulundurarak her bir sureyi tek tek sayması ve verilen sayılarla karşılaştırması gerekmektedir. Haccâc zamanında toplanan heyet tarafından 4 ayda bitirildiği söylenen sayma faaliyetinin, günümüz şartlarında mevcut teknolojilerden faydalanılarak yapılması ihtilafları ortadan kaldıracaktır. Bu sayede bundan sonra Kur'ân kelime ve harf sayıları ile ilgili yapılacak çalışmalarda doğru sayıların kullanılmasının sağlanmasının yanısıra önceden yapılan çalışmaların kontrolü imkanı da ortaya çıkacaktır.

Günümüzde Kur'ân'daki kelime ve harf sayılarını müstakil olarak ele alan çalışmalara rastlanamamıştır. Ancak el-i'câzü'l-'adedî vb. başlıklar altında Kur'ân'daki âyet, kelime ve harf sayılarını farklı şekillerde kullanarak bazı görüşler ortaya koyan, Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birinin de bu olduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı İslamiyete zarar vermek için yapılan çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Reşat Halife'nin 19 rakamı ile ilgili yazdığı *Kur'ân Görülen Mucize*¹⁰ kitabı bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹¹ Yine Ömer Çelakıl *Kur'ân-ı Kerîm'in Sırları* kitabında surelerdeki kelime sayıları ile âyet numaraları toplamının olayla-

¹⁰ Reşat Halife, *Kur'ân Görülen Mucize*, çev. Edip Yüksel (İstanbul: Timaş AŞ, 1985).

¹¹ Enver Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (01 Nisan 2002), 104.

rın gerçekleşeceği tarihi haber verdiğini iddia etmektedir.¹² Abdürrezzak Nevfel ise *el-İ'câzü'l-'adedî li'l-Kur'ân'il-Kerîm* adlı kitabında dünya-ahiret, şeytan-melek, hayat-ölüm gibi kelimelerin eşit sayıda geçtiğini ifade etmektedir.¹³ Bu gibi çalışmaları değerlendiren, Reşat Halife'nin verdiği bilgi ve sayıların yanlışlığını ifade eden makaleler de mevcuttur.¹⁴ Sayısal i'câz ve bunların değerlendirilmesinde kullanılan sayıların doğru olup olmadığı, bu konuda verilen bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığını ortaya koyacaktır. Değerlendirmede kullanılan sayıların doğruluğunu tespit için bu araştırmalardan bağımsız kelime ve harf sayılarının netleştirilmesi ve çalışmaların bu sayılar üzerinden değerlendirilmesi gerekir.

Kur'ân'ın, kelime ve harf sayısı ile ilgili tespitler ve çalışmalar hatla, lafızların yazılışıyla ilgilidir. Nitekim Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Kur'ân'ı "Kur'ân, Allah'ın mushaflarda yazılı, kalplerde mahfuz, dillerde okunan ve Hz. Peygamber'e indirilmiş olan kelimedir."¹⁵ diye tanımlamaktadır. Tanıma mushaf yazısının dahil edilmesi dikkat çekicidir. Bu Kur'ân lafzını taşıyan yazının önemsendiğini göstermektedir. Nitekim Ebüssuûd Efendi de (ö. 982/1574) Bakara sûresinde hurûf-ı mukattaanın tefsirinde, Kur'ân okuyan kimseye verilecek sevapla ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra, sevabın kelimelerin değil mushaflarda yazılı olan harflerin sayısından olacağını belirtmiştir. Hurûf-ı mukattaadan sonra, Allah kelâmı Kur'ân için, Kelâmullah veya Kur'ân değil de Kitâbullah'ın zikredilmesinin buna işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁶ Kur'ân ve kelâm okuma ve konuşmaya delalet ederken kitap yazmaya delalet etmektedir. Okuma sevabının da mushaf yazısındaki harflere göre verilecek olması hem harflerin sayılmasına hem de mushaf yazısının muhafazasına sevk eden amillerden olmuştur.

H. Osman'ın çoğalttığı mushaflardan günümüze ulaşanların şu ana kadar tespit edilememesi nedeniyle bu mushaflardaki hattın

¹² Ömer Çelakıl, *Kur'ân-ı Kerîm'in Sırları* (Samandıra: Merkez Gazete Dergi Basım Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 2003), 25.

¹³ Abdurrezzak Nevfel, *el-İ'câzü'l-'adedî fi'l-Kur'ân'il-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1986), 7-10.

¹⁴ Gânim Kaddûrî el-Hamd, "el-İ'câzü'l-'adedî fi'l-Kur'ân Hakîka em Tevehhüm?", *Mecelletü'l-Hikme* 28 (2004), 253-290; Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 104-105.

¹⁵ Nu'mân b. Sâbit b. Zutâ Ebû Hanîfe, *el-Fikhu'l-ekber* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mek-tebetü'l-Furkân, 1999), 20.

¹⁶ Ebüssuûd b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabi, H. 1431), 1/20.

keyfiyeti konusunda doğru bilgiye ulaşmak için kelime ve harf sayılarından yararlanılabilir. Sûrelerin kelime ve harf sayıları, ziyade, noksanlık, hazf, itmâm, kat‘, vasl söz konusu olan kelimelerin yazımının tespitinde yardımcı olacaktır. Nitekim كُلُّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا، أَيْنَ مَا نitekim أَيْنَ مَا bu ve benzeri âyet-i kerimelerde altı çizili kelimelerin bazıları bitişik bazıları ayrı yazılmıştır. Bitişik yazanlar bir kelime, ayrı yazanlar iki kelime olarak sayılmıştır. Aynı şekilde Bakara sûresinde bütün إِبْرَاهِيمَ kelimeleri ي olmadan yazılmış, bazılarında ise ي ile yazılmıştır. Yine Rahman sûresinde تَكْذِبَانَ kelimesi başından sonuna kadar ألف ile yazılmış, bazılarında ise ألف olmadan yazılmıştır.¹⁷

Bu makalede yukarıda verilen tefsirlerde zikredilen, sûrelerin kelime ve harf sayıları karşılaştırılacak, bu konuda müstakil olarak yazılan kitaplarda verilen bilgiler ışığında sayılardaki farklılıkların sebepleri ve sûrelerin kelime ve harf sayılarının sayılma gerekçesine dair görüşler ortaya konulacak ve değerlendirilecektir. Böylece Kur’ân’ın kelime ve harf sayıları üzerinden sayısal i‘câz vb. konularda yapılan çalışmaların temeli olan bu sayıların tespiti konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmektedir.

1. Kelime ve Harflerin Sayılmasının Sebepleri

Kur’ân’daki kelime ve harflerin belirtildiği rivâyetlerde, bunların neden sayıldığı açıklanmamıştır. Ancak eserlerde bazı sebepler belirtilmiştir. ed-Dânî bunun sebebinin, Kur’ân’a duyulan ihtiram ve tazim ile onu fazlalık ve noksanlıktan koruma çabası olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda her harfine karşılık 10 sevap alınacak Kur’ân’ın tamamı veya bir kısmı okunduğunda elde edilecek sevabın bilinmesi için olduğunu da ifade etmektedir.¹⁸

Sehâvî (ö. 643/1245) ise Kur’ân’daki kelime ve harf sayılarını toplu olarak verdikten sonra; “Her sûrenin kelime ve harflerini saydılar. Ben bunun bir faydasını görmüyorum. Çünkü bu ancak noksanlık veya fazlalık ihtimali olan kitaplar için bir şey ifade eder. Halbuki Kur’ân için böyle bir durum söz konusu değildir. Noksanlık ve ziyadeliği kabul eden kitaplar için de kelime ve harf sayılarını tespit etmenin bir faydası yoktur. Çünkü (sayı bilinse bile) kelime başka bir yere taşınabilir, bir harfin yerine başka bir harf gelebilir.

¹⁷ Dâni , *el-Beyân*, 77.

¹⁸ Dâni , *el-Beyân*, 76.

Kur'ân ise bütün bunlardan korunmuştur.”¹⁹ demektir. Sehâvî'nin de belirttiği gibi Kur'ân hafızalarda mahfuz olduğundan ve korunmasında sadece yazıya itimat edilmediğinden, sûrelerin kelime ve harflerinde bir değişiklik yapılması söz konusu olamaz. Ancak kelime ve harflerin sûre sûre sayılmasının, âyetlerin yazısının (resm) muhafazasına hizmet ettiği söylenebilir.

Harflerin sayılmasıyla ilgili Raşid Ebû Muhammed el-Himmânî (ö.?), Haccâc'ın kendisinin de aralarında bulunduğu kurrâ ve hafızlardan Kur'ân'ın harflerini saymalarını istediğini, onların da saymaya başlayıp 340.740 küsur sayısında ittifak ettiklerini rivâyet etmektedir. Sonra Kur'ân'ın yarısının, Kehf sûresi 19. âyetteki وَلَيَنْتَظِفَنَّ ke- limesinin sonudaki ف harfi olduğunu bulduklarını belirtmektedir. Rivâyetin devamında Haccâc'ın kendilerinden Kur'ân'ın yedide birini ve üçte birini tespit etmelerini istediğini, onların da bunları tespit ettiklerini aktarmaktadır.²⁰ Bu rivâyette verilen sayı oranları ile ilgili bilgiler, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ*'da Kur'ân'dan okunacak miktar başlığında verdiği miktarları akla getirmektedir. O bazılarının Kur'ân'ı günde bir, iki ve üç defa hatmettiğini bazılarının ise ayda bir hatmettiğini belirttikten sonra Peygamberimizden gelen “Üç günden az müddette Kur'ân'ı hatmeden ondan bir şey anlamamıştır.” hadisini zikretmiştir. Aynı zamanda Peygamberimizin Abdullah b. Ömer'e (ö. 73/693) haftada bir hatmetmesini emrettiğini aktarmıştır.²¹ Kur'ân harflerinin yarısının tespiti bir günde Kur'ân okumak isteyen kişiye gece ve gündüz okuyacağı miktarı belirlemeye yardımcı olacaktır. Üçte birinin belirlenmesi ise hadiste belirtilen üç günlük sürede Kur'ân'ı hatmetmek isteyen kimsenin okuyacağı miktarı tespitinde yardımcı olacaktır. Yedide birlik miktarların verilmesi ise haftada bir hatim bitirmek isteyen kimsenin bir günde okuyacağı miktarı belirlemede yardımcı olacaktır. Buradan hareketle Haccâc'ın topladığı heyetin harfleri saymada ve yarısı, üçte bir ve yedide birlik miktarları belirlemedeki sebebin de belirtilen zamanlarda hatim yapmak isteyen kimselerin okuyacağı miktarı belirlemeye yardım için olduğu söylenebilir. (Sahabenin haftada bir hatim yapma konusundaki âdetleri verilen miktarlardan farklıdır.)

¹⁹ Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlu'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ*, ed. Mervân el-'Atiyye - Muhsin Hirâbe (Dimeşk ; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1997), 319.

²⁰ es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 277.

²¹ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/275-276.

2. es-Sa'lebî, el-Hâzin, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın Tefsirlerinde Verilen Surelerin Kelime ve Harf Sayıları

Makalede incelediğimiz tefsirlerde sûrelerin tefsirine başlarken öncelikle -sıralamaları farklı da olsa- sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğuna dair bilgiler, âyet sayıları, kelime ve harf sayıları verilmiştir. Verilen kelime ve harf sayıları tabloda gösterilmiştir.

Tablo (Harf ve Kelime sayıları)

Sure No	Sure Adı	es-Sa'lebî		el-Hâzin		en-Nisâbü'rî		el-Ezdî		Ebû Hafs	
		Harf	Kelime	Harf	Kelime	Harf	Kelime	Harf	Kelime	Harf	Kelime
1	el-Fâtiha	-----	-----	140	27	123	25	123	25	142	29
2	el-Bakara	25.500	6.121	25.500	6.121	25.500	6.121	25.500	6.121	25.500	6.121
3	Âl-i İmrân	14.525	3.480	14.520	3.480	4.424	485	14.525	3.480	14.520	3.480
4	en-Nisâ	16.030	3.745	16.030	3.045	14.535	3.745	-----	-----	16.033	3.745
5	el-Mâide	11.933	2.804	-----	-----	11.733	2.804	-----	-----	11.930	2.804
6	el-En'âm	-----	-----	-----	-----	-----	-----	12.422	3.052	12.422	3.052
7	el-A'râf	-----	-----	14.010	3.325	14.210	3.325	14.310	3.325	14.310	3.325
8	el-Enfâl	5.294	1.231	5.080	1.075	5.294	1.231	5.294	1.231	5.080	1.095
9	et-Tevbe	10.480	4.098	10.084	4.078	10.087	2.479	10.887	2.497	10.488	4.078
10	Yûnus	10.889	2.499	9.099	1.832	5.567	1.832	7.597	1.832	7.567	1.832
11	Hûd	-----	1.715	9.567	1.600	7.605	1.715	7.567	1.925	-----	-----
12	Yûsuf	7.076	1.776	7.166	1.600	7.166	1.746	7.166	1.776	7.166	1.776
13	er-Ra'd	3.506	85?	3.506	855	3.506	855	3.506	855	3.506	855
14	İbrâhîm	3.434	831	3.434	861	3.434	855	3.430	131	3.434	831
15	el-Hicr	2.760	654	2.760	654	1.771	654	2.771	654	2.900	654
16	en-Nahl	7.707	2.840	7.707	2.840	7.707	1.841	7.707	1.841	7.707	2.840
17	el-İsrâ	6.460	1.533	3.460	533	6.460	1.563	6.460	1.533	6.460	1.533
18	el-Kehf	7.360	1.577	6.360	1.577	6.360	1.577	6.360	1.577	6.360	1.577
19	Meryem	3.802	762	3.700	780	3.802	962	3.802	762	-----	-----
20	Tâhâ	5.242	341	5.242	1.641	5.242	1.340	5.242	1.641	5.242	1.641
21	el-Enbiyâ	4.890	1.168	4.890	1.168	4.890	1.178	4.890	1.168	4.890	1.168
22	el-Hac	5.095	1.271	5.075	1.291	5.175	1.291	-----	-----	5.075	1.291
23	el-Mü'minûn	4.802	1.840	4.802	1.840	4.840	1.840	4.802	1.840	4.802	1.840
24	en-Nûr	5.680	1.316	-----	-----	5.330	1.316	5.680	1.316	5.680	1.316
25	el-Furkân	3.733	892	3.730	892	3.780	892	3.733	892	3.780	872
26	eş-Şuarâ	5.542	1.297	5.540	1.279	4.542	-----	5.542	1.297	5.542	1.297
27	en-Neml	4.799	1.049	4.799	1.317	4.699	1.109	4.799	1.149	4.799	1.149
28	el-Kasas	5.800	1.441	5.800	441	5.800	1.441	5.800	1.441	5.800	1.441
29	el-Ankebût	4.195	1.981	4.165	980	4.595	1.981	4.195	980	4.195	1.981
30	er-Rûm	3.534	819	3.534	19	3.534	819	3.534	819	3.534	819
31	Lokmân	2.110	548	2.110	548	2.110	548	2.110	548	2.110	548
32	es-Secde	1.518	380	1.518	380	1.518	380	1.518	380	1.518	680
33	el-Ahzâb	5.790	1.280	50.790	1.280	5.796	1.280	5.796	1.280	5.700	280
34	Sebe'	-----	-----	1.512	833	3.512	883	3.512	883	4.512	883

35	Fâtır	-----	-----	3.130	970	3.130	777	3.130	770	3.130	797
36	Yâsîn	3.000	729	3.000	729	3.000	727	3.000	727	3.000	729
37	es-Sâffât	3.826	860	3.826	860	3.826	860	3.826	862	3.826	860
38	Sâd	3.067	732	3.067	732	3.069	732	3.069	732	3.067	782
39	ez-Zümer	4.908	1.172	4.908	1.172	4.708	1.170	4.708	1.172	4.708	1.172
40	el-Mü'min	4.960	1.199	4.760	1.199	4.960	1.199	4.960	1.199	4.960	1.199
41	Fussilet	3.350	796	3.350	796	3.350	794	3.350	790	3.350	799
42	eş-Şûrâ	3.588	866	3.588	860	3.088	866	3.588	866	3.588	866
43	ez-Zuhruf	3.400	833	3.400	33 ??	3.400	833	3.400	833	3.400	833
44	ed-Duhân	1.481	346	1.431	346	1.440	340	1.430	346	1.431	346
45	el-Câsiye	2.191	480	2.191	488	2.161	488	-----	-----	2.191	480
46	el-Ahkâf	2.595	644	2.595	644	2.344	-----	2.600	644	2.595	644
47	Muhammed	2.349	39	-----	-----	2.349	540	2.349	539	2.349	539
48	el-Fetih	2.438	560	-----	-----	2.438	560	2.438	560	2.438	560
49	el-Hucurât	1.475	343	1.476	343	1.476	340	1.476	340	1.476	343
50	Kâf	1.494	357	1.494	357	1.477	375	1.470	375	1.494	357
51	ez-Zâriyât	1.287	360	1.239	360	1.286	370	1.287	360	1.289	360
52	et-Tûr	1.500	312	1.500	312	1.500	312	2.281	312	1.500	312
53	en-Necm	1.405	360	1.405	360	1.405	360	1.405	360	1.405	360
54	el-Kamer	1.423	342	1.423	342	1.423	342	1.423	342	1.423	342
55	er-Rahmân	1.636	351	1.636	351	1.336	351	1.636	351	1.636	351
56	el-Vâkıa	1.703	378	1.703	378	1.703	378	1.703	378	1.903	378
57	el-Hadîd	2.476	544	2.476	544	1.474	544	2.476	544	-----	-----
58	el-Mücâdele	1.792	473	1.792	473	1.992	493	1.992	473	1.772	473
59	el-Haşr	913	445	1.913	445	1.530	445	1.913	445	1.913	445
60	el-Mümtehine	1.510	348	1.510	348	1.510	348	1.510	348	1.510	348
61	es-Saf	900	221	900	221	926	221	926	221	900	221
62	el-Cuma	720	180	720	130	748	180	748	180	720	180
63	el-Münâfikûn	776	180	976	180	776	180	776	180	776	180
64	et-Tegâbûn	1.070	241	1.070	241	1.070	-----	1.070	241	1.070	241
65	et-Talâk	1.060	247	1.060	249	1.070	147	-----	-----	1.060	249
66	et-Tahrîm	1.060	247	1.060	247	1.060	249	1.060	247	1.060	247
67	el-Mülk	1.300	330	1.313	330	1.313	335	1.313	330	1.300	300
68	el-Kalem	1.256	300	1.256	300	1.456	300	1.256	300	1.256	300
69	el-Hâkka	1.084	56	1.034	256	1.056	480	1.084	256	1.064	256
70	el-Meâric	1.160	216	29	224	861	224	861	216	1.061	216
71	Nûh	929	224	999	224	750	221	-----	-----	929	224
72	el-Cin	870	85	870	285	759	285	959	285	870	285
73	el-Müzzemmil	328	285	838	285	888	258	838	285	838	285
74	el-Müddessir	1.010	250	1.010	255	1.010	255	1.010	250	1.010	255
75	el-Kiyâmet	652	199	652	199	352	199	652	165	652	197
76	el-İnsân	1.450	240	1.054	240	1.053	240	1.054	243	1.450	240
77	el-Mürselât	816	181	816	180	816	181	816	181	816	181
78	en-Nebe	770	173	970	173	770	173	770	173	770	173
79	en-Nâziât	753	179	753	197	730	170	753	179	730	170
80	Abese	533	130	533	130	533	133	533	133	530	130

81	et-Tekvîr	530	104	530	104	533	139	425	104	434	104
82	el-İnfitâr	327	80	327	80	327	80	327	80	327	80
83	el-Mutaffîfîn	730	169	730	169	730	190	730	169	-----	-----
84	el-İnşikâk	434	107	430	107	440	107	434	909	430	107
85	el-Burûc	458	109	465	109	458	-----	458	109	458	109
86	et-Târık	239	61	239	61	291	72	230	61	271	72
87	el-A'lâ	291	72	291	72	291	72	271	72	284	72
88	el-Gâşiye	381	92	381	92	381	92	381	92	381	92
89	el-Fecr	597	139	597	190	566	136	596	137	597	139
90	el-Beled	320	82	320	82	236	80	331	82	320	82
91	eş-Şems	247	54	247	54	246	54	247	54	270	54
92	el-Leyl	310	71	310	71	310	71	310	71	310	71
93	ed-Duhâ	172	40	172	40	172	40	172	40	170	40
94	el-İnşirâh	103	27	103	27	103	29	103	27	103	29
95	et-Tîn	850	34	105	34	103	29	150	34	150	34
96	el-Alak	280	72	280	92	280	72	280	72	270	72
97	el-Kadr	112	30	112	30	120	30	112	30	112	30
98	el-Beyyine	399	94	399	94	396	94	396	94	390	94
99	ez-Zilzâl	149	35	149	35	149	35	149	35	149	35
100	el-Âdiyât	163	40	163	40	163	40	163	40	163	40
101	el-Kâria	152	36	152	36	152	36	160	36	152	36
102	et-Tekâsür	120	28	120	28	152	36	120	28	-----	-----
103	el-Asr	68	14	68	14	68	14	71	14	-----	-----
104	el-Hümeze	130	33	130	30	133	33	233	33	130	33
105	el-Fîl	96	20	96	20	96	23	96	23	96	20
106	Kureyş	73	17	73	17	73	17	73	17	73	17
107	el-Maûn	125	25	125	25	115	25	111	25	123	25
108	el-Kevser	42	10	42	10	42	10	42	10	42	10
109	el-Kâfirûn	94	26	94	26	94	26	94	26	74	26
110	en-Nasr	47	15	47	15	99	19	79	19	69	16
111	Tebbet	77	20	77	20	81	23	81	23	77	23
112	el-İhlâs	47	15	47	15	77	15	47	15	47	15
113	el-Felak	74	23	74	23	99	10	73	23	74	23
114	en-Nâs	79	20	79	20	79	20	80	20	79	20

Tabloda görüldüğü gibi Fâtiha sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî'nin tefsirinde belirtilmemiş; el-Hâzin 27, en-Nisâbü'rî ve el-Ezdî 25, Ebû Hafs ise 29 kelime olduğunu belirtmiştir. ed-Dânî de kelime sayısını 25 olarak vermektedir.²² el-Hâzin'in 27 kelime oldu-

²² Dâni , *el-Beyân*, 139; Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 244), 4; Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Huseyn el-Kummî en-Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, H. 1416), 1/59; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, H. 1415), 1/15; İbn Adil Siracüddin Ömer b. Ali b. Adil

ğunu söylemesinin sebebi ise sıkça rastladığımız 7 ve 9 rakamlarının karıştırılması ya da و harflerini ayrı bir kelime kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. و harfleri ayrı bir kelime olarak kabul edildiğinde Fâtihâ sûresinin kelime sayısı 27 olmaktadır. en-Nîsâbûrî ve el-Ezdî ise و harflerini ayrı bir kelime olarak kabul etmemişler, besmeleyi de Fâtihâ sûresinden kabul etmemişlerdir. Bu nedenle kelime sayısını 25 olarak belirtmişlerdir. Ebû Hafs'ın 29 kelime olduğunu belirtme sebebi ise besmeleyi Fâtihâ'dan bir âyet kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim besmele 4 kelimedendir oluşmaktadır. Bu yüzden 29 kelime olduğunu belirtmiştir.

Harf sayısına gelince; harf sayıları da es-Sa'lebî tefsirinde belirtilmemiş, el-Hâzin 140, en-Nîsâbûrî ve el-Ezdî 123, Ebû Hafs ise 142 harf olduğunu söylemiştir. ed-Dânî ise 120 harf olduğunu belirtmektedir.²³ ed-Dânî'nin vermiş olduğu harf adedinden değerlendirmeye başlayacak olursak, onun harfleri verirken Hz. Osman'ın resmî'l-mushafını esas aldığını ve besmeleyi Fâtihâ sûresinden adetmediğini görüyoruz. Bu durumda harfleri 120 olmaktadır. en-Nîsâbûrî ve el-Ezdî'nin harflerini 123 olarak belirtmelerinin sebebi ise Haccâc döneminde ortaya çıktığı rivâyet edilen ziyade eliflerle alakalıdır. Mushaflara bazı uzun hecelerde uzatma harfi olarak fazladan bir elif eklenmiştir. Bugün elimizde bulunan mushafların hattı da böyledir. Bu hatta göre Fâtihâ sûresinde geçen iki tane صراط kelimesi ziyade elifle صراط şeklinde yazılmaktadır. Halbuki Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflarda bu kelime صراط şeklinde elifsiz yazılmıştır.²⁴ Bir de ملك kelimesi ziyade elif ile yazılmaktadır. Bu kelime de Hz. Osman hattında ملك şeklinde elifsizdir. en-Nîsâbûrî ve el-Ezdî sonradan ziyade edilen elifleri de dahil ettikleri için 120 harfe 3 harf daha ekleyerek 123'ü vermişlerdir. el-Hâzin'in ise besmeleyi Fâtihâ sûresinden addettiği anlaşılmaktadır. 19 harf olan besmele- nin harfleri Dânî'nin vermiş olduğu 120'ye eklendiğinde 139'a ulaşılmaktadır. el-Hâzin'in ملك kelimesinin uzun okunduğu kırâata göre bu kelimenin ziyade elifle yazıldığı hattı tercih ettiği anlaşıyor. O bu nedenle Fâtihâ sûresinin harflerini 140 olarak belirtmiştir. Mushafında صراط kelimelerinin ise ziyade elif olmadan yazıldığı

en-Nu'mânî ed-Dimeşkî Ebû Hafs, *el-Lübâb fî 'ulûmî'l-kitâb*, thk. Ali Muhammed Mu-
avvaz Adil Ahmed Abdülmevcûd (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye: Beyrut, 1998), 1/159

²³ Dâni , *el-Beyân*, 139; Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî, *et-Tibyân*, (244), 4; Nizâmuddîn
el-Hasan b. Muhammed b. Huseyn el-Kummî en-Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 1/59;
Hâzin, *Lübâb*, 1/15; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 1/159.

²⁴ Dâni , *el-Beyân*, 78.

anlaşılmaktadır. Bu durum el-Hâzin'in kelime ve harf sayılarında tutarsızlık olduğunu ortaya koymaktadır. Ebû Hafs'ın ise yukarıda belirttiğimiz gibi hem besmeleyi Fâtihâ sûresinden bir harf olarak kabul etmekte olduğu, hem de elindeki mushafta ziyade eliflerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ziyade eliflerle 123 olan harf adedine besmele de 19 eklendiğinde Fâtihâ sûresi, 142 harf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bakara sûresin kelime ve harflerinde herhangi bir ihtilaf görülmemektedir.²⁵ Bu nedenle ziyade eliflerin yazılması ile ilgili herhangi bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Bakara sûresi uzun olduğundan kelime ve harflerin rivâyete göre nakledildiği düşünülmektedir. Âl-i İmrân sûresinin kelimelerinde en-Nisâbûrî'nin belirtmiş olduğu 485 makul gözükmektedir. Büyük ihtimalle yazım hatası olan bu durum tashihe muhtaçtır. Aynı şekilde harf için verilen 4.424 de hatalıdır. 485 kelime için verilen 4.424 harfe ulaşabilmek için nerdeyse her kelimenin 10 harften oluşması gerekir ki Âl-i İmrân sûresindeki kelimeler için böyle bir durum söz konusu değildir. ed-Dânî kelimelerini 3.480, harflerini 14.525 olarak vermiştir.²⁶

Nisâ sûresinde el-Hâzin'in tefsirinde verilen harflere bakıldığında kelimelerin 3.045 olarak vermesi makul değildir. Muhtemelen yazım hatası olarak 7 rakamı eksik yazılmıştır. Çünkü harf adedi es-Sa'lebî'nin tefsiriyle aynıdır.²⁷ ed-Dânî'ye göre kelime adedi 3.945, harf adedi 16.030'dur.²⁸ en-Nisâbûrî'nin tefsirinde kelimeler es-Sa'lebî ve Ebû Hafs'ın tefsirleriyle aynı verilmişken harflerin 1495 eksik verilmesi yazım hatası olarak gözükmektedir. Diğer taraftan ed-Dânî ile aynı harf adedini veren es-Sa'lebî'nin, kelime adedinde ed-Dânî'nin verdiği kelime adedinden 200 fazla zikretmesi yazımda 7 ve 9 rakamlarının karıştırılması ihtimalini düşündürmektedir.

²⁵ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Tûrâsî'l-Arabî, H. 1422), 3/135; Dâni, *el-Beyân*, 140; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 7; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 1/128; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 1/250; Hâzin, *Lübâb*, 1/23.

²⁶ Dâni, *el-Beyân*, 143; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 2/98; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 5/3.

²⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 3/241; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 2/338; Hâzin, *Lübâb*, 1/337; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 6/138.

²⁸ Dâni, *el-Beyân*, 146.

Mâide sûresinin kelime adedi, es-Sa'lebî, en-Nîsâbûrî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde aynı verilmişken²⁹ harf adedindeki farklılığın, 7 ve 9 rakamlarının karıştırılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ebû Hafs'ın tefsirinde harf adedinin 3 eksik verilmesi düşündürücüdür. Çünkü Nisâ sûresinde de 3 fazla verilmişti. Bu nedenle iki sûre arasında harf adetlerinin son rakamının karıştığı akla gelmektedir. Dâni kelime adedini 2.804, harf adedini 11.733 olarak vermektedir.³⁰ En'âm sûresinin kelime ve harf adedi bu adetleri veren tefsirlerde ve Dâni'nin eserinde aynıdır.³¹

A'râf sûresinin kelime ve harf sayıları el-Hâzin ve en-Nîsâbûrî hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dâni de aynı sayıları vermektedir.³² el-Hâzin ve en-Nîsâbûrî tefsirlerinde kelime sayıları aynı olmasına rağmen harf sayısının yüzlük kısmındaki farklılık istinsah hatası olarak değerlendirilebilir.

Enfâl sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, en-Nîsâbûrî ve el-Ezdî'nin tefsirleri ile ed-Dâni'de aynı iken, el-Hâzin'de 1.075, Ebû Hafs'ta ise 1.095 olarak verilmiştir. Harf sayılarına gelince; es-Sa'lebî, en-Nîsâbûrî, el-Ezdî ve ed-Dâni 5.294 olarak zikretmektedir. el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta ise 5.080 olarak verilmiştir.³³ el-Hâzin ve Ebû Hafs harf sayısında ittifak etmişken kelime sayısındaki ihtilafları 7 ve 9 rakamlarının karıştırılmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak diğer tefsirlerle kelime ve harf sayılarındaki ciddi fark bu iki tefsirde verilen sayıların yanlış olduğunu düşündürmektedir. Ne var ki harf sayılarında aynı sayıyı vermiş olmaları düşündürücüdür. Ebû Hafs'ın el-Hâzin'den nakletmiş olabileceği akla gelmektedir.

Tevbe sûresinin kelime sayısı müracaat ettiğimiz tefsirlerde farklı şekillerde verilmiştir. ed-Dâni kelime sayısını 2.497 olarak vermektedir.³⁴ Sûrenin kelime sayısı için verilen en doğru sayı bu gözükmektedir. el-Ezdî ve ed-Dâni bu sayıda ittifak etmişlerdir. en-Nîsâbûrî'de sayının son iki rakamı yer değişmiş gibi gözükmektedir.

²⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 4/5; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 2/539; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 1998, 6/138.

³⁰ Dâni, *el-Beyân*, 149.

³¹ Dâni, *el-Beyân*, 151; el-Ezdî, *et-Tibyân*, (244), 76; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 8/3.

³² Dâni, *el-Beyân*, 155; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 87; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 3/197; Hâzin, *Lübâb*, 2/180; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 9/3.

³³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 4/131; Dâni, *el-Beyân*, 158; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 101; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 3/371; Hâzin, *Lübâb*, 2/289; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 9/443.

³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/5; Dâni, *el-Beyân*, 160; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 117; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 3/426; Hâzin, *Lübâb*, 2/332; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 10/3.

4.000 küsur olarak zikredilen rakamlar isabetli değildir. Harf sayısına gelince bu farklılık devam etmektedir. ed-Dânî harf sayısını 10.887 olarak kaydetmiştir.³⁵ Burada da el-Ezdî, ed-Dânî ile aynı harf sayısını vermektedir. es-Sa'lebî'nin vermiş olduğu kelime sayısı ed-Dânî ve el-Ezdî'nin verdiği kelime sayısından 1.601 fazla iken, harf sayısında bu fark 407'ye düşmektedir. Bu imkânsız bir durumdur. Her kelime bir harf olsa ve kelime sayısının doğru olduğu düşünülse bile harf sayısındaki farkın 1.601'den daha fazla olması gerektiği açıktır. Benzer durum kelime sayısını 4.078 olarak veren el-Hâzin ve Ebû Hafs için de geçerlidir. Bu nedenle de Tevbe sûresinin harf ve kelime sayısını en isabetli verenler ed-Dânî ve el-Ezdî'dir.

Yûnus sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî de diğerleri gibi 1.832 sayısını zikretmektedir. es-Sa'lebî, el-Hâzin, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû Hafs harf sayılarını farklı vermektedirler. ed-Dânî Yûnus sûresinin harf sayısının Hûd sûresinin harf sayısı gibi 7.567 harf olduğunu ifade etmektedir.³⁶

618| db

Ebû Hafs ile ed-Dânî'nin verdiği sayı aynıdır. es-Sa'lebî hariç diğer tefsirlerde aynı kelime sayısı verilirken farklı harf sayılarının verilmesi hata ihtimalini güçlendirmektedir. Hûd sûresinin kelime sayısındaki farklılıklar dikkat çekicidir. ed-Dânî 1.915 kelime olduğunu belirtmiştir. Bu sayılar içerisinde en sağlıklı olan ed-Dânî'nin vermiş olduğu sayıdır. Harf sayısında da bu farklılıklar devam etmektedir. ed-Dânî harf sayısını Yûnus sûresinde olduğu gibi 7.567 olarak vermiştir.³⁷ Kelime sayısını el-Ezdî 10 kelime daha fazla vermişken, harf sayısında ed-Dânî ile aynı sayıyı zikretmiştir.

Yûsuf sûresinin kelime sayısı el-Hâzin ve en-Nisâbü'rî'de farklı, diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî ise bu sayıyı 1.076 olarak vermektedir.³⁸ Kelime sayısı olarak es-Sa'lebî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın verdiği 1.776 sayısı daha doğrudur. (Bu sayıda vâv ve soru mâ'ları ayrı bir kelime olarak sayılmamıştır.) Harf sayısı ise es-Sa'lebî tara-

³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/5; Dâni, *el-Beyân*, 160; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 117; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 3/426; Hâzin, *Lübâb*, 2/332; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 10/3.

³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/116; Dâni, *el-Beyân*, 163; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 118; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 3/553; Hâzin, *Lübâb*, 2/426; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 10/251.

³⁷ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-tefsîr, 1436/2015), 14/307; Dâni, *el-Beyân*, 165; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 122; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/3; Hâzin, *Lübâb*, 3/467.

³⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/196; Dâni, *el-Beyân*, 167; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 129; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/62; Hâzin, *Lübâb*, 2/510; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/3.

findan 7.076 olarak verilmişken diğer bütün tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî ise 7.043 harf olduğunu söylemiştir.³⁹ es-Sa'lebî hariç diğer tefsirlerde verilen 7.166 sayısı daha doğru gözükmetedir. Kelime sayıları farklı verilmişken harf sayılarının çoğunluk tarafından aynı verilmesi, sayılar hususunda hataların küçümsenmeyecek derecede olduğunu ortaya koymaktadır.

Ra'd sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî'nin eserinde 85 olarak verilmiş, diğer tefsirlerde ise aynı olarak verilmiştir. ed-Dânî de kelime sayısını 855 olarak vermektedir. Harf sayısı bütün tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî 'de de harf sayısı 3.506'dır.⁴⁰ es-Sa'lebî'deki kelime sayısındaki hata muhtemelen yüzlük kısmın okunamamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim harf sayısı kelime sayısını 855 olarak verenlerle aynıdır. 800 eksik kelimedenden aynı harf sayısının çıkması imkansızdır. İbrahim sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve Ebû Hafs'ın eserinde aynıken el-Ezdî'nin eserinde ise 131 sayısı verilmiştir. Bu sayı hatalıdır. el-Hâzin ve en-Nisâbü'rî farklı sayılar vermektedirler.⁴¹ en-Nisâbü'rî tefsirinde önceki surenin kelime sayısı olan 855 yanlışlıkla buraya yazılmış, yani karıştırılmıştır. el-Hâzin tefsirinde ise üç (٣) ve altı (٦) rakamları karıştırılmış olmalıdır. Çünkü aynı harf sayısını verdiği yerde 30 fazla kelimenin olma ihtimali yoktur. ed-Dânî de 831 sayısını vermektedir.⁴² Bu sûrenin kelime sayısı 831'dir. Harf sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî de 3.434 olarak vermektedir.⁴³ el-Ezdî'nin nüshasında kelime ve harf sayısındaki tutarsızlık, yazımda hata olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü 3430 harf ve 131 kelime olması durumunda her kelimenin yaklaşık 26 harf olması gerekir. Halbuki Hicr 22. ayette geçen en uzun kelime olduğu ifade edilen فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ kelimesi 11 harftir.

Hicr sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde aynıdır. Harf sayısı ise es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynıken, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû

³⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/196; Dâni, *el-Beyân*, 167; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 129; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/62; Hâzin, *Lübâb*, 2/510; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/3.

⁴⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/267; Dâni, *el-Beyân*, 169; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 137; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/135; Hâzin, *Lübâb*, 3/3; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/234.

⁴¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/304; Dâni, *el-Beyân*, 171; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 140; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/169; Hâzin, *Lübâb*, 3/37; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/328.

⁴² Dâni, *el-Beyân*, 171.

⁴³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/304; Dâni, *el-Beyân*, 171; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 140; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/169; Hâzin, *Lübâb*, 3/37; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/328.

Hafs'ta farklı verilmiştir.⁴⁴ ed-Dânî 'ye göre kelime sayısı diğer müfessirlerle aynı, harf sayısı ise 2.771'dir.⁴⁵ Burada el-Ezdî ve ed-Dânî 'nin verdiği rakamlar daha doğru gözükmektedir. Nahl sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynıdır. en-Nîsâbü'rî ve el-Ezdî'de ise farklıdır. ed-Dânî 'nin vermiş olduğu 1.841 sayısı daha doğru gözükmektedir. Harf sayısı müracaat ettiğimiz tefsirlerin tamamında ve ed-Dânî 'nin eserinde 7.707'dir.⁴⁶ Kelime sayısında farklı rakamlar zikredenlerin aynı harf sayısını zikretmeleri kelime sayısında yazım hatasını akla getirmektedir.

İsrâ sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın eserlerinde 6.460 olarak, el-Hâzin ve en-Nîsâbü'rî'nin eserlerinde ise farklı olarak verilmiştir.⁴⁷ ed-Dânî 1.533 sayısını vermektedir.⁴⁸ el-Hâzin tefsirinin müstenhinin binlik kısmı hataen yazmadığı ortadadır. Aynı hatayı harf sayısında da sürdürmektedir. Nitekim incelediğimiz bütün tefsirlerde harf sayısı aynı iken el-Hâzin tefsirinde farklı verilmiştir.⁴⁹ Burada üç (۳) ve altı (۶) rakamının karıştırılması söz konusudur. ed-Dânî de harf sayısını 6.460 olarak zikretmiştir.⁵⁰ Kehf sûresinin kelime ve harf sayısı es-Sa'lebî hariç ele aldığımız bütün tefsirlerde aynıdır.⁵¹ ed-Dânî de aynı sayıyı vermektedir.⁵² es-Sa'lebî'nin eserinde harf sayısı yanlış yazılmıştır. Meryem sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve el-Ezdî'nin tefsirlerinde aynı, en-Nîsâbü'rî ise farklıdır. Bu durum 7 ve 9 rakamlarının karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. el-Hâzin'de ise daha farklı bir rakam verilmiştir. ed-Dânî ve en-Nîsâbü'rî'nin vermiş olduğu 962 sayısı daha doğru gözükmektedir. Çünkü harf sayıları en-Nîsâbü'rî tefsirinde olduğu gibi es-Sa'lebî ve el-Ezdî'nin tefsirlerinde de aynıdır.

⁴⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 5/330; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 146; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 4/149; Hâzin, *Lübâb*, 3/47; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 11/422.

⁴⁵ Dâni, *el-Beyân*, 173.

⁴⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/5; Dâni, *el-Beyân*, 175; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 145; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 4/239; Hâzin, *Lübâb*, 3/66; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 12/3.

⁴⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/54; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 150; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 4/321; Hâzin, *Lübâb*, 3/109; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 12/193.

⁴⁸ Dâni, *el-Beyân*, 177.

⁴⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/54; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 150; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 4/321; Hâzin, *Lübâb*, 3/109; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 12/193.

⁵⁰ Dâni, *el-Beyân*, 177.

⁵¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/144; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 158; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 4/401; Hâzin, *Lübâb*, 3/152; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 12/415.

⁵² Dâni, *el-Beyân*, 179.

ed-Dânî de aynı sayıyı vermektedir.⁵³ el-Hâzin'in tefsirinde harf sayısı da farklıdır. Bu tefsirde kelime ve harf sayısında bir yanlışlık olduğu ortadadır.

Tâhâ sûresinin kelime sayısı el-Hâzin, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde aynı, es-Sa'lebî ve en-Nisâbü'rî'nin tefsirinde ise farklıdır.⁵⁴ ed-Dânî kelime sayısını 1.341 olarak vermektedir.⁵⁵ el-Hâzin, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde verilen sayıda yanlışlık olduğu, es-Sa'lebî'nin tefsirinde verilen sayıda binler basamağındaki 1 rakamını unutulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kelime sayısında 1.341 sayısı daha doğru gözükmektedir. Her ne kadar kelime sayılarında farklılık olsa da harf sayıları, incelediğimiz tefsirler ve ed-Dânî'ye göre aynıdır.⁵⁶ Bu durum tefsirlerin istinsahında kelime sayılarında dikkatsizlik neticesinde hata yapıldığını düşündürmektedir.

Enbiyâ sûresinin kelime ve harf sayısı incelediğimiz bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, en-Nisâbü'rî'nin tefsirinde ise sadece kelime sayısı farklıdır.⁵⁷ Bu durum en-Nisâbü'rî'nin tefsirinde verilen kelime sayısının hatalı olduğunu akla getirmektedir. Hac sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî hariç incelediğimiz sayı veren diğer tefsirlerde aynıdır. es-Sa'lebî'deki farklılık muhtemelen 7 ve 9 rakamının karıştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ed-Dânî de kelime sayısını 1291 olarak zikretmektedir. Harf sayısında da bu karışıklık devam etmiş, ayrıyeten en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde yüzlük kısımdaki 1 rakamı unutulmuştur.⁵⁸ Mü'minûn sûresinin kelime sayısı ele aldığımız tefsirlerin tamamında ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı da en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde aynıdır.⁵⁹ en-Nisâbü'rî tefsirinde kelime sayısının onluk ve birlik kısmı olan 40 yanlışlıkla harf sayısının sonuna eklenmiştir.

⁵³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/205; Dâni, *el-Beyân*, 181; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 167; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/466; Hâzin, *Lübâb*, 3/182.

⁵⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/235; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 172; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/513; Hâzin, *Lübâb*, 3/200; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 13/164.

⁵⁵ Dâni, *el-Beyân*, 183.

⁵⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/235; Dâni, *el-Beyân*, 183; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 172; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 4/513; Hâzin, *Lübâb*, 3/200; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 13/164.

⁵⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 6/268; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 180; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/3; Hâzin, *Lübâb*, 3/220.

⁵⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/5; Dâni, *el-Beyân*, 189; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/61; Hâzin, *Lübâb*, 3/247; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 14/3.

⁵⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/37; Dâni, *el-Beyân*, 191; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 189; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/106; Hâzin, *Lübâb*, 3/267; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 14/162.

Nûr sûresinin kelime sayısı incelediğimiz söz kousu tefsirlerde 1.316'dır. ed-Dânî de aynı kelime sayısını vermektedir. Harf sayısı en-Nisâbûrî tefsiri hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî'nin eserinde harf sayısı 5.680'dir.⁶⁰ en-Nisâbûrî'nin kelime sayısını aynı zikretmesine rağmen harf sayısını 350 eksik vermesi sayım veya istinsah hatasını akla getirmektedir. Furkan sûresinin kelime sayısı Ebû Hafs hariç ele aldığımız diğer müfessirler ve ed-Dânî tarafından aynı verilmiştir. Ebû Hafs'ın tefsirinde onluk kısımda 7 ve 9 sayılarının karıştırıldığı görülmektedir.⁶¹ Harf sayısı farklı olarak verilmiştir. ed-Dânî 3.783 harf olduğunu söylemiştir. Kelimeler aynı verirken harflerdeki değişiklik sayım hatası, istinsah hatası veya sayma farklılığından kaynaklandığını akla getirmektedir.

Şuarâ sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve Ebû Hafs ve ed-Dânî tarafından aynı, el-Hâzin tarafından ise birlik ve onluk kısımdaki 7 ve 9 rakamları karıştırılarak farklı verilmiştir.⁶² Harf sayısı kelime sayısında olduğu gibi es-Sa'lebî, el-Ezdî, Ebû Hafs tefsirlerinde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, el-Hâzin'in tefsirinde ise farklı verilmiştir. Bu durum el-Hâzin tefsirinde verilen sayıda problem olduğunu akla getirmektedir.

Neml sûresinin kelime sayısı el-Ezdî ve Ebû Hafs tarafından aynı; es-Sa'lebî, el-Hâzin ve en-Nisâbûrî tarafından farklı verilmiştir.⁶³ ed-Dânî de 1.149 sayısını vermiştir.⁶⁴ 1.149 haricindeki sayıların hatalı olduğu düşünülmektedir. Çünkü en-Nisâbûrî haricindeki bütün müfessirler harf sayısında ittifak etmişler, en-Nisâbûrî ise farklı harf sayısı vermiştir. ed-Dânî 4.790 harf olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Farklı kelime sayılarına rağmen aynı harf sayısını vermeleri, kelime sayılarının kaydından kaynaklanan hatalar olduğunu ortaya koymaktadır. Kelime sayısında en doğrusu 1.149, harf sayısında ise 4.799 olarak gözükmektedir.

⁶⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/62; Dâni, *el-Beyân*, 193; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 192; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/140; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 14/274.

⁶¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/122; Dâni, *el-Beyân*, 194; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 200; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/219; Hâzin, *Lübâb*, 3/308; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 14/472.

⁶² Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/155; Dâni, *el-Beyân*, 196; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 204; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/261; Hâzin, *Lübâb*, 3/321; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/3.

⁶³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/188; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 208; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/291; Hâzin, *Lübâb*, 3/337; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/103.

⁶⁴ Dâni, *el-Beyân*, 199.

⁶⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/188; Dâni, *el-Beyân*, 199; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 208; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/291; Hâzin, *Lübâb*, 3/337; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/103.

Kasas sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer bütün müfessirler ve ed-Dânî tarafından aynı olarak verilmiş, el-Hâzin'de binlik kısım eksik olarak verilmiştir. Bu durum yazım hatası olarak gözükmektedir. Harf sayısı da tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁶⁶ Ankebût sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, en-Nisâbûrî ve Ebû Hafs tarafından aynı, el-Hâzin, el-Ezdî ve ed-Dânî tarafından binlik kısmı olmadan, birler basamağı 0 olarak verilmiştir. Bu doğru kelime sayısı olarak gözükmektedir. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve Ebû Hafs ve ed-Dânî tarafından aynı, el-Hâzin ve en-Nisâbûrî tarafından farklı verilmiştir.⁶⁷ Kelime sayısındaki farkın harf sayısına yansımaması yanlışlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Rûm sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. el-Hâzin'in tefsirinde ise yüzler basamağındaki rakam eksikliği ile 19 olarak verilmiştir. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.⁶⁸ Bu durum el-Hâzin'in tefsirinde verilen kelime sayısının hatalı olduğunu göstermektedir. Lokman sûresinin kelime ve harf sayısı incelediğimiz bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁶⁹ Secde sûresinin kelime sayısı Ebû Hafs hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı verilmiştir. Harf sayısı incelediğimiz bütün tefsirler ve ed-Dânî'de aynı verilmiştir.⁷⁰ Bu durum Ebû Hafs'ta verilen kelime sayısında yüzlük kısımdaki 3 (٣) ve 6 (٦) rakamlarının karıştırılarak yanlış verildiğini ortaya koymaktadır.

Ahzâb sûresinin kelime sayısı Ebû Hafs hariç incelediğimiz tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, Ebû Hafs'ın tefsirinde ise binlik kısmı unutulmuş olarak verilmiştir. Harf sayısı ise es-Sa'lebî, Ebû Hafs, el-Hâzin'in tefsirlerinde farklı, en-Nisâbûrî ve el-Ezdî'nin tefsirinde aynı olarak verilmiştir. el-Hâzin'in tefsirinde kelime sayısı yanlıştır

⁶⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/232; Dâni, *el-Beyân*, 201; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 212; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/326; Hâzin, *Lübâb*, 3/356; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/212.

⁶⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/269; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 218; Hâzin, *Lübâb*, 3/375; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/305; Dâni, *el-Beyân*, 203.

⁶⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/291; Dâni, *el-Beyân*, 205; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 221; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/367; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/399; Hâzin, *Lübâb*, 3/386; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/381.

⁶⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/309; Dâni, *el-Beyân*, 206; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 224; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/416; Hâzin, *Lübâb*, 3/396; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/435.

⁷⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 7/325; Dâni, *el-Beyân*, 207; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 225; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/433; Hâzin, *Lübâb*, 3/402; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/470.

doğrusu 5790'dır.⁷¹ ed-Dânî harf sayısını 5.796 olarak vermiştir.⁷² Sebe' sûresinin kelime sayısı ele aldığımız el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. el-Hâzin'in tefsirinde 3 ve 8 sayılarının okunuş benzerliği nedeniyle bir karışıklık olması söz konusu olabilir. Harf sayısı ise el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta farklı, diğer tefsirler ve ed-Dânî'nin eserinde ise 3512 olarak verilmiştir.⁷³ Fâtır sûresinin kelime sayısı, el-Hâzin, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ta farklı verilmiştir. ed-Dânî kelime sayısı 777 olarak zikretmiştir. Harf sayısı verilen bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.⁷⁴ Harf sayıları aynı verilmişken kelime sayılarındaki farklılık istinsah hatasını akla getirmektedir. Verilen kelime sayıları içerisinde en isabetli gözüken 777 sayısıdır.

Yâsîn sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nisâbü'rî ve el-Ezdî'nin tefsirlerinde farklı verilmiştir. Farklılığın birler basamağında 7 ve 9 rakamının karıştırılmasından kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. ed-Dânî de 727 kelime olduğunu belirtmiştir. Harf sayısı bütün tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî'ye göre ise 3020 olarak verilmiştir.⁷⁵ Sâffât sûresini kelime sayısı el-Ezdî'nin tefsiri hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı da bütün tefsirler ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.⁷⁶ Sâd sûresinin kelime sayısı Ebû Hafs hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı ise es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı; en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve ed-Dânî'ye göre farklıdır.⁷⁷ Kelime sayısındaki farklılık birler basamağındaki 7 ve 9 rakamının karıştırılmasından, harf sayısındaki farklılık ise 3 ve 8 rakamının karıştırılmasından kaynaklanmış gibi gözükmektedir.

⁷¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/5; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 227; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/443; Hâzin, *Lübâb*, 3/408; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 15/495.

⁷² Dâni, *el-Beyân*, 208.

⁷³ Dâni, *el-Beyân*, 209; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 222; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/481; Hâzin, *Lübâb*, 3/441; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 16/3.

⁷⁴ Dâni, *el-Beyân*, 210; ; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 226; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/505; Hâzin, *Lübâb* 3/453; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 16/97.

⁷⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/118; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed Hâzin, *Lübâb* 4/3; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/522; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 229; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 16/126; Dâni, *el-Beyân*, 211.

⁷⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/138; Dâni, *el-Beyân*, 212; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 242; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/550; Hâzin, *Lübâb*, 4/15.

⁷⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/175; Dâni, *el-Beyân*, 214; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 248; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/580; Hâzin, *Lübâb*, 4/31; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 16/362.

Zümer sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin tefsirinde aynı; en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de farklıdır.⁷⁸ Harf sayısındaki bu farklılık 7 ve 9 rakamlarının yazıda karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. 4708 daha doğru bir sayı olarak gözükmektedir. Mü'min sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı el-Hâzin'in tefsiri hariç diğer tefsirlerde aynıdır.⁷⁹ Burada da yüzler basamağındaki 7 ve 9 rakamları karıştırılmıştır. Fussilet sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'in tefsirlerinde aynı, diğer tefsirlerde farklı verilmiştir. Kelime sayısı ed-Dânî'ye göre 776 olarak verilmiştir. Harf sayısı ise bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.⁸⁰ Kelime sayıları farklı iken harf sayılarının aynı olması kelime sayısının yazımında hata olduğunu akla getirmektedir.

Şûrâ sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin kitabında aynıdır.⁸¹ Aradaki farklar birlik ve yüzlük kısımdaki rakamların unutulmasından kaynaklanan hata gibi gözükmektedir. Zuhurf sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin kitabında aynıdır. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin kitabında aynıdır. el-Hâzin tefsirinde kelime sayısındaki farklılığın bir önceki sûrede birlik kısımda unutulmuş rakamın bu sefer yüzlük kısımda unutulmasından kaynaklandığı barizdir.⁸² Duhân sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı ise el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin kitabında aynı; es-Sa'lebî, en-Nîsâbü'rî ve el-Ezdî'de farklıdır.⁸³ 346 ve 1431 sayıları daha doğru gözükmektedir.

⁷⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/220; Dâni, *el-Beyân*, 216; Dâni, *el-Beyân*, 216; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 252; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 5/610; Hâzin, *Lübâb*, 4/50; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 16/464.

⁷⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/261; Dâni, *el-Beyân*, 218; Hâzin, *Lübâb*, 4/67; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 256; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/19; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/3.

⁸⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/285; Dâni, *el-Beyân*, 220; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 259; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/46; Hâzin, *Lübâb*, 4/82; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/96.

⁸¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/301; Dâni, *el-Beyân*, 221; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 262; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/65; Hâzin, *Lübâb*, 4/93; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/161.

⁸² Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/327; Dâni, *el-Beyân*, 223; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 265; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/84; Hâzin, *Lübâb*, 4/105; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/226.

⁸³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/348; Dâni, *el-Beyân*, 225; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 268; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/100; Hâzin, *Lübâb*, 4/116; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/306.

Câsiye sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve Ebû Hafs'ın tefsirinde aynı; el-Hâzin, en-Nisâbûrî ve ed-Dânî'nin kitabında farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nisâbûrî'nin tefsirinde ise farklıdır.⁸⁴ Ahkâf sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin kitabında aynıdır. Harf sayısı en-Nisâbûrî tefsirinde farklı, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde farklı ve diğer tefsirlerde aynı verilmiştir.⁸⁵ Kelime sayısı aynı iken harf sayısındaki bu farklılıklar istinsah hatalarını akla getirmektedir. Muhammed sûresinin kelime sayısı en-Nisâbûrî'nin tefsirinde farklı, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, es-Sa'lebî'nin tefsirinde farklı verilmiştir. Harf sayısı tefsirlerde ve ed-Dânî'nin kitabında aynı verilmiştir.⁸⁶ Kelime sayısında es-Sa'lebî'nin tefsirindeki farklılık yüzlük kısımdaki rakamın unutulmasından kaynaklanmaktadır.

Fetih sûresinin kelime sayısı sayıyı veren bütün tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî'nin eserinde ise 530 olarak verilmiştir. Harf sayısı tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.⁸⁷ Kelime sayısında 560 sayısı daha doğru gözükmemektedir. Hucurât sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, en-Nisâbûrî ve el-Ezdî'nin tefsirinde ise farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî'de farklı diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁸⁸ Kâf sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı; en-Nisâbûrî, el-Ezdî ve ed-Dânî'de ise farklıdır. Harf sayısı ise es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de aynı, en-Nisâbûrî ve el-Ezdî'de de farklıdır.⁸⁹ Zâriyât sûresinin kelime sayısı en-Nisâbûrî'de farklı, diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve ed-Dânî'de aynı, el-Hâzin, en-Nisâbûrî ve Ebû Hafs'ta farklıdır.⁹⁰

626| db

⁸⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 8/358; Dâni, *el-Beyân*, 226; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 280; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/108; Hâzin, *Lübâb*, 4/122; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/339;.

⁸⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/5; Dâni, *el-Beyân*, 227; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 281; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/115; Hâzin, *Lübâb*, 4/127; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/377.

⁸⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/28; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/127; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/424; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 284;.

⁸⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/40; Dâni, *el-Beyân*, 229; Ezdî, *et-Tibyân* (244), 287; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/140; el-Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/474.

⁸⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/69; Dâni, *el-Beyân*, 230; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 290; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/155; Hâzin, *Lübâb*, 4/175; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 17/520.

⁸⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/92; Dâni, *el-Beyân*, 231; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 292; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/171; Hâzin, *Lübâb*, 4/186; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/3.

⁹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/109; Dâni, *el-Beyân*, 232; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 293; Nisâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/182; Hâzin, *Lübâb*, 4/192; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/56.

Tûr sûresinin kelime sayısı ele aldığımız tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı da el-Ezdî'nin tefsiri hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî'de harf sayısı 1000 olarak verilmiştir⁹¹ el-Ezdî'deki aynı kelime sayısını vermiş olmasına rağmen harf sayısındaki bu farklılık, hatalı olduğunu ortaya koymaktadır. ed-Dânî'deki harf sayısı da eksiktir. Necm sûresinin kelime ve harf sayısı incelediğimiz tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁹² Kamer sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁹³ el-Hâzin'de aynı harf sayısı verilmiş olmasına rağmen iki kelime eksik olması birlik kısmın yazımının unutulduğunu akla getirmektedir.

Rahmân sûresinin kelime ve harf sayısı incelediğimiz tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁹⁴ Vâkıa sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı ise Ebû Hafs hariç diğer bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁹⁵ Ebû Hafs'ta ise yüzlük kısımdaki 7 (سبع) ve 9 (تسع) rakamları karıştırılmıştır. Hadîd sûresinin kelime sayısı tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısına gelince; es-Sa'lebî, el-Hâzin ve el-Ezdî'de ve ed-Dânî'de aynı, en-Nisâbü'rî'de ise farklıdır.⁹⁶ en-Nisâbü'rî'de aynı kelime sayısı verilmişken kelime sayısındaki 1000 fark binlik kısmın yanlış yazıldığını göstermektedir.

Mücâdele sûresinin kelime sayısı en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı ise es-Sa'lebî, el-Hâzin ve ed-Dânî'de aynı, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî'de ve Ebû Hafs'ta farklıdır.⁹⁷ Burada 7 (سبع) ve 9 (تسع) rakamlarının karıştırılması neticesinde farklılık ortaya çıkmıştır.

⁹¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/123; Dâni, *el-Beyân*, 233; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 297; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/191; Hâzin, *Lübâb*, 4/198; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/113.

⁹² Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/134; Dâni, *el-Beyân*, 234; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 299; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/196; Hâzin, *Lübâb*, 4/203; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/153.

⁹³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/160; Dâni, *el-Beyân*, 236; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 301; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/214; Hâzin, *Lübâb*, 4/217; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/229.

⁹⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/176; Dâni, *el-Beyân*, 237; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 304; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/225; Hâzin, *Lübâb*, 4/225; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/291.

⁹⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/199; Dâni, *el-Beyân*, 239; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 306; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/236; Hâzin, *Lübâb*, 4/234; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/367.

⁹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/227; Dâni, *el-Beyân*, 241; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 309; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/248; Hâzin, *Lübâb*, 4/245.

⁹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/252; Dâni, *el-Beyân*, 243; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 311; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/264; Hâzin, *Lübâb*, 4/255; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/513.

Haşr sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı el-Hâzin, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de aynıdır. es-Sa'lebî ve en-Nisâbü'rî'de farklıdır.⁹⁸ es-Sa'lebî'de aynı kelime sayısı verilmişken 1000 harf farkı olma ihtimali yoktur. Sayının bin kısmının yazılmasının unutulduğu açıktır. en-Nisâbü'rî'de de aynı kelime sayısında bu kadar farklı harf sayısının verilmesi, hata olduğunu akla getirmektedir. Mümtahine sûresinin kelime sayısı baktığımız tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.⁹⁹ Saf sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî ve ed-Dânî'de farklıdır.¹⁰⁰ Cuma sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nisâbü'rî ve el-Ezdî'de farklıdır. ed-Dânî'de ise 740 harftir.¹⁰¹ el-Hâzin tefsirinde kelime sayısının diğer tefsirlere göre 50 daha az, harf sayısının ise 200 daha fazla olması makul değildir. Burada istinsah hatasından bahsetmek mümkündür.

628| db

Münâfikûn sûresinin kelime sayısı tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve Dânî'de aynıdır. el-Hâzin harf sayısını 976 olarak vermiştir.¹⁰² Aynı kelime sayısını vermesine rağmen 200 harf sayısı farkı makul değildir. 7 ve 9 rakamları karıştırılmış olmalıdır. Tegâbün sûresinin kelime ve harf sayısı, sayıyı veren bütün tefsirler ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹⁰³

Talâk sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî'de farklı, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nisâbü'rî'nin tefsirinde farklıdır. Harf sayısına gelince kelime sayısında olduğu gibi es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-

⁹⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/266; Dâni, *el-Beyân*, 243; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 314; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/279; Hâzin, *Lübâb*, 4/266; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 18/562.

⁹⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/290; Dâni, *el-Beyân*, 244; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 317; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/289; Hâzin, *Lübâb*, 4/279; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/3.

¹⁰⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/301; Hâzin, *Lübâb*, 4/286; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/295; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 319; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/43; Dâni, *el-Beyân*, 245.

¹⁰¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/305; Dâni, *el-Beyân*, 246; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 320; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/299; Hâzin, *Lübâb*, 4/289; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/68.

¹⁰² Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/319; Dâni, *el-Beyân*, 247; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 321; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/303; Hâzin, *Lübâb*, 4/297; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/100.

¹⁰³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/325; Dâni, *el-Beyân*, 248; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 321; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/307; Hâzin, *Lübâb*, 4/301; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/122.

Nîsâbü'rî'de farklıdır.¹⁰⁴ en-Nîsâbü'rî'de kelime sayısı 147 iken harf sayısının diğer tefsirlerden daha yüksek verilmesi bir tutarsızlığı ortaya koymaktadır. Kelime sayısındaki farkın harf sayısına yansı-
maması da manidardır. Birler basamağındaki 7 ve 9 rakamlarının
karıştırıldığı ortadadır.

Tahrîm sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirler-
de ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır. Harf sayısı da bütün tefsirlerde
aynı, ed-Dânî'de ise 1160'tır.¹⁰⁵ Bu yönüyle en-Nîsâbü'rî'de birler
basamağındaki 9 rakamının 7 yerine yanlışlıkla yazıldığı söylene-
bilir.

Mülk sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve el-Ezdî tef-
sirlerinde aynı; en-Nîsâbü'rî ve ed-Dânî'nin eserlerinde farklı, Ebû
Hafs'ın tefsirinde aynıdır. Harf sayısı ise es-Sa'lebî ve Ebû Hafs'ın
tefsirlerinde aynı, diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde farklı-
dır.¹⁰⁶ Kalem sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de
aynıdır. Harf sayısı en-Nîsâbü'rî hariç bütün tefsirlerde ve ed-
Dânî'nin eserinde aynıdır.¹⁰⁷ en-Nîsâbü'rî'de aynı kelime sayısına
rağmen harf sayısındaki farklılık hata olduğu ihtimalini güçlendir-
mektedir.

Hâkka sûresinin kelime sayısı el-Hâzin, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-
Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nîsâbü'rî'nin tefsirinde farklıdır. Harf
sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı; el-Hâzin,
en-Nîsâbü'rî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde farklıdır.¹⁰⁸ el-Hâzin, el-Ezdî
ve Ebû Hafs aynı kelime sayısını verirken harf sayısını farklı verme-
leri yazım veya sayım hatası ihtimalini akla getirmektedir. en-
Nîsâbü'rî'de verilen kelime sayısının farklılığındaki uçurum harf
sayılarına yansımamıştır. Bu durum da yazım hatasını akla getir-
mektedir. Çünkü 480 kelimenin 1056 harf olması demek her keli-

¹⁰⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/331; Dâni, *el-Beyân*, 249; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/311; Hâzin, *Lübâb*, 4/305; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/142.

¹⁰⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/343; Dâni, *el-Beyân*, 250; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 324; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/318; Hâzin, *Lübâb*, 4/311; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/184.

¹⁰⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 9/354; Dâni, *el-Beyân*, 251; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 325; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/323; Hâzin, *Lübâb*, 4/318; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/222.

¹⁰⁷ Ebû İshâk es-Sa'lebî, *el-Keşf 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Bey-
rut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, H. 1422), 10/5; Dâni, *el-Beyân*, 252; el-Ezdî, *et-
Tibyân* (244), 327; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/332; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/261;
Hâzin, *Lübâb*, 4/322.

¹⁰⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/25; Dâni, *el-Beyân*, 253; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 328; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/343; Hâzin, *Lübâb*, 4/333; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/312.

menin yaklaşık 2 harf olmasını gerektirir. Halbuki sureye adını veren ve surede 3 kez tekraralan **الْحَافَّةُ** kelimesi bile 6 harftir. es-Sa'lebî'deki kelime sayısında yüzlük kısmın yazımının unutulduğu açıktır. Çünkü 1084 harfin 56 kelime olması her kelimenin ortalama 19 harf olmasını gerektirir. Oysa surede böyle bir durum söz konusu değildir.

Meâric sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, el-Hâzin ve en-Nîsâbûrî'nin tefsirlerinde farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî'de farklı, el-Hâzin'in tefsirlerinde farklı, en-Nîsâbûrî, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, Ebû Hafs'ın tefsirinde ise farklıdır.¹⁰⁹ Nûh sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nîsâbûrî'nin tefsirinde farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı iken el-Hâzin'in tefsirinde farklı, en-Nîsâbûrî'nin tefsirinde aynıdır.¹¹⁰ Cin sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, es-Sa'lebî'nin tefsirinde farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nîsâbûrî, ed-Dânî ve el-Ezdî'nin eserlerinde farklıdır.¹¹¹ es-Sa'lebî'nin tefsirinde yüzlük kısım eksik verilmiştir.

Müzzemmil sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbûrî hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî kelime sayısını 190 olarak vermiştir. Harf sayısı es-Sa'lebî'de, el-Hâzin, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nîsâbûrî'nin tefsirinde farklıdır.¹¹² Müddessir sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve el-Ezdî'de aynı, diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde farklıdır. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹¹³ Bu durum kelime sayısında birlik kısımdaki rakamın unutulduğunu akla getirmektedir.

Kıyâmet sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, en-Nîsâbûrî ve ed-Dânî'ye göre aynı, el-Ezdî'de farklı, Ebû Hafs'ta farklıdır. Harf

¹⁰⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/34; Dâni, *el-Beyân*, 354; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 330; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/354; Hâzin, *Lübâb*, 4/339; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/348.

¹¹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/43; Dâni, *el-Beyân*, 255; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 331; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/361; Hâzin, *Lübâb*, 4/344; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/380.

¹¹¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/49; Dâni, *el-Beyân*, 256; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 332; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/367; Hâzin, *Lübâb*, 4/348; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/404.

¹¹² Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/58; Dâni, *el-Beyân*, 257; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 334; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/376; Hâzin, *Lübâb*, 4/355; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/449.

¹¹³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/67; ; Dâni, *el-Beyân*, 258; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 335; Nîsâbûrî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/384; Hâzin, *Lübâb*, 4/361; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/490.

sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî de aynıdır.¹¹⁴ İnsân sûresinin kelime sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde aynıdır. ed-Dânî kelime sayısının 242 olduğunu ifade etmektedir. Harf sayısı es-Sa'lebî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, el-Hâzin, el-Ezdî ve en-Nîsâbü'rî'de farklıdır.¹¹⁵ Mürselât sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, harf sayısı ise tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹¹⁶

Nebe' sûresinin kelime sayısı tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynı, harf sayısı ise el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹¹⁷ el-Hâzin'de yüzlük kısımdaki 7 ve 9 rakamlarının karıştırıldığı açıktır. Aynı kelime sayısında 200 harf fazlalığı makul değildir. Nâziât sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı; el-Hâzin, en-Nîsâbü'rî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserinde aynı; en-Nîsâbü'rî ve Ebû Hafs'ta ise farklıdır.¹¹⁸ Abese sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde aynı, en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde farklıdır. Harf sayısı Ebû Hafs hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹¹⁹

db | 631

Tekvîr sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısını es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynı; en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ta farklıdır. ed-Dânî 523 harf olduğunu söylemektedir.¹²⁰ İnfitâr sûresinin kelime ve harf sayısı tüm tefsirlerde ve ed-Dânî'nin eserinde aynıdır.¹²¹ Mutaffifîn sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, el-Ezdî ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nîsâbü'rî'de farklıdır. Harf sayısı tüm tefsirlerde ve ed-

¹¹⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/81; Dâni, *el-Beyân*, 259; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 337; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/398; Hâzin, *Lübâb*, 4/369; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 19/541.

¹¹⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/93; Dâni, *el-Beyân*, 260; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 338; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/408; Hâzin, *Lübâb*, 4/376; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/3.

¹¹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/108; Dâni, *el-Beyân*, 261; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 339; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/420; Hâzin, *Lübâb*, 4/382; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/3.

¹¹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/113; Dâni, *el-Beyân*, 262; Hâzin, *Lübâb*, 4/386; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/428; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 340; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/90.

¹¹⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/122; Dâni, *el-Beyân*, 263; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 342; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/437; Hâzin, *Lübâb*, 4/390; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/121.

¹¹⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/130; Dâni, *el-Beyân*, 264; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 343; ; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/445; Hâzin, *Lübâb*, 4/394; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/152.

¹²⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/136; Dâni, *el-Beyân*, 265; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 344; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/451; Hâzin, *Lübâb*, 4/397; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/174.

¹²¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/145; Dâni, *el-Beyân*, 266; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 345; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/457; Hâzin, *Lübâb*, 4/401; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/194.

Dânî'nin eserinde aynıdır.¹²² Harf sayısının aynı olması en-Nîsâbü'rî'nin tefsirinde verilen kelime sayısının hatalı olduğunu düşündürmektedir. İnşikâk sûresinin kelime sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde aynı, el-Ezdî'de ise farklıdır. ed-Dânî'de kelime sayısı 109'dur. Harf sayısı es-Sa'lebî ve el-Ezdî'de farklı; el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'nin eserlerinde aynı, en-Nîsâbü'rî'de ise farklıdır.¹²³ el-Ezdî'de verilen kelime sayısı hatalıdır.

Burûc sûresinin kelime sayısı sayıyı veren tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde aynı, el-Hâzin'de ise farklıdır. ed-Dânî'de kelime sayısı 430'dur. ed-Dânî Burûc sûresinin kelime ve harf sayısı ile İnşikâk sûresinin kelime ve harf sayısını aynı vermiştir.¹²⁴

Târik sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, el-Ezdî ve ed-Dânî'de aynı, en-Nîsâbü'rî ve Ebû Hafs'ta ise farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve ed-Dânî'de aynı; en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî ve Ebû Hafs'ın tefsirlerinde farklıdır.¹²⁵ A'lâ sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve en-Nîsâbü'rî'de aynı, el-Ezdî'de 271, ed-Dânî ve Ebû Hafs'ın eserlerinde ise farklıdır.¹²⁶ Gâşiye sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı da bütün tefsirlerde aynı, ed-Dânî'de ise 391'dir.¹²⁷

Fecr sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve Ebû Hafs'ta aynı, el-Hâzin'de farklı, en-Nîsâbü'rî'de farklı, el-Ezdî'de ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de aynı, en-Nîsâbü'rî'de farklı, el-Ezdî'de farklıdır.¹²⁸ Beled sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf

¹²² Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/149; Dâni, *el-Beyân*, 267; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 346; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/461; Hâzin, *Lübâb*, 4/403; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/205.

¹²³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/157; Dâni, *el-Beyân*, 226; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 347; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/468; Hâzin, *Lübâb*, 4/408; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/226.

¹²⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/164; Dâni, *el-Beyân*, 269; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 348; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/473; Hâzin, *Lübâb*, 4/411; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/244.

¹²⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/177; Dâni, *el-Beyân*, 270; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 348; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/479; Hâzin, *Lübâb*, 4/415; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/259.

¹²⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/182; Dâni, *el-Beyân*, 271; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 349; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/482; Hâzin, *Lübâb*, 4/417; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/272.

¹²⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/187; Dâni, *el-Beyân*, 272; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 350; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/488; Hâzin, *Lübâb*, 4/420; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/289.

¹²⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/191; Dâni, *el-Beyân*, 273; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 350; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/493; Hâzin, *Lübâb*, 4/423; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/308.

sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nisâbü'rî'de farklı, el-Ezdî ve ed-Dânî'de aynıdır.¹²⁹

Şems sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve el-Ezdî'de aynı, en-Nisâbü'rî ve ed-Dânî'de aynı, Ebû Hafs'ta ise farklıdır.¹³⁰ Leyl sûresinin kelime ve harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³¹ Duhâ sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynı, harf sayısı ise Ebû Hafs hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³²

İnşirâh sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, el-Ezdî ve ed-Dânî'de aynı, en-Nisâbü'rî ve Ebû Hafs'ta farklıdır. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³³ Kelime sayısındaki farklılık birler basamağındaki 7 ve 9 rakamlarının karıştırılmasından kaynaklanmış gözükmemektedir. Tîn sûresinin kelime sayısı en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî'de farklı, el-Hâzin'de farklı, en-Nisâbü'rî'de farklı, el-Ezdî, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³⁴

Alak sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı Ebû Hafs hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³⁵ el-Hâzin'de aynı harf sayısında 10 kelime fazlası 7 ve 9 sayılarının karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Ebû Hafs'ta aynı kelime sayısında 10 harf eksik verilmesi hatalıdır. Kadr sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³⁶

db | 633

¹²⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/206; Dâni, *el-Beyân*, 274; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 352; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/501; Hâzin, *Lübâb*, 4/429; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/338.

¹³⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/212; Dâni, *el-Beyân*, 275; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 352; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/506; Hâzin, *Lübâb*, 4/432; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/354.

¹³¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/216; Dâni, *el-Beyân*, 276; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 353; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/510; Hâzin, *Lübâb*, 4/434; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/368.

¹³² Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/222; Dâni, *el-Beyân*, 277; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 354; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/514; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/380.

¹³³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/232; Dâni, *el-Beyân*, 278; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 354; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/521; Hâzin, *Lübâb*, 4/441; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/397.

¹³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/238; Dâni, *el-Beyân*, 279; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 355; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/524; Hâzin, *Lübâb*, 4/444; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/405.

¹³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/242; Dâni, *el-Beyân*, 280; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 355; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/528; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/412.

¹³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/247; Dâni, *el-Beyân*, 281; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 356; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/535; Hâzin, *Lübâb*, 4/450; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/426.

en-Nîsâbü'rî'nin aynı kelime sayısında fazla harf vermesi istinsah hatasını akla getirmektedir.

Beyyine sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de farklı, en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî'de ve el-Hâzin farklı, Ebû Hafs'ta farklıdır.¹³⁷ Zilzâl ve Âdiyât sûresinin kelime ve harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³⁸

Kâria sûresinin kelime bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıken, harf sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹³⁹ Tekâsür sûresinin kelime sayısı en-Nîsâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴⁰ en-Nîsâbü'rî'de harf ve kelime sayısı bir önceki sûrenin sayılarıyla karıştırılmış, Kâria sûresinin kelime ve harf sayısı verilmiştir. Asr sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴¹ el-Ezdî ziyade elifleri de saymıştır. Hümeze sûresinin kelime sayısı el-Hâzin hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nîsâbü'rî'de ve ed-Dânî'de farklı, el-Ezdî'de farklıdır.¹⁴² Burada sayının yüzlük kısmı yanlış yazılmıştır. Fîl sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nîsâbü'rî, el-Ezdî ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴³ Kureyş sûresinin kelime ve harf sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴⁴

Maûn sûresinin kelime sayısı bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynı, en-Nîsâbü'rî'de

¹³⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/259; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 356; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/542; Hâzin, *Lübâb*, 4/404; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/433.

¹³⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/623; Dâni, *el-Beyân*, 283; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 357; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/546; Hâzin, *Lübâb*, 4/458; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/444.

¹³⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/274; Dâni, *el-Beyân*, 285; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 357; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/552; Hâzin, *Lübâb*, 4/462; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/469.

¹⁴⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/276; Dâni, *el-Beyân*, 286; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 358; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/554; Hâzin, *Lübâb*, 4/464; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/475.

¹⁴¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/283; Dâni, *el-Beyân*, 287; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 358; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/554; Hâzin, *Lübâb*, 4/466; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/483.

¹⁴² Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/285; Dâni, *el-Beyân*, 288; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 359; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/561; Hâzin, *Lübâb*, 4/468; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/488.

¹⁴³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/288; Dâni, *el-Beyân*, 289; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 359; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/564; Hâzin, *Lübâb*, 4/470; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/496.

¹⁴⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/299; Dâni, *el-Beyân*, 290; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 359; Nîsâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, 6/568; Hâzin, *Lübâb*, 4/475; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/503.

farklı, el-Ezdî'de farkı, Ebû Hafs'ta farklıdır.¹⁴⁵ ed-Dânî Maûn sûresinin harf sayısı ile ilgili şunları söylemektedir:

“Atâ 125 harf olduğunu söylemiştir. Bu hatadır. Mushaflardaki elif harfinin hazf ve ispatına (yazılması ve yazılmaması) göre harf sayısının doğrusu 112 veya 113'tür. *أُرِيتْ* ve *صَلَاتِهِمْ* kelimelerindeki elif yazıldığında doğrusu 113 harf olmasıdır. Yazılmadığında ise 111 harftir. İkisinden birinin hazfedilmesi (yazılmaması) durumunda ise 112 harftir. *صَلَاتِهِمْ* kelimesi bütün mushaflarda vavsız yazılmıştır.”¹⁴⁶

ed-Dânî'nin yapmış olduğu açıklamaya göre es-Sa'lebî ve el-Hâzin, 'Atâ'dan nakledilen 125 sayısını tercih etmişlerdir. el-Ezdî her iki elifin hazfını tercih etmiştir. en-Nisâbü'rî'de verilen 115 sayısı hatalıdır. (Yazım veya sayım hatası yapılmıştır.) Ebû Hafs ise 'Atâ'dan nakledilen 125 sayısında her iki elifi hazfederek vermiş olabilir ya da burada da sayım veya yazım hatasından bahsetmek mümkündür.

Kevser sûresinin kelime ve harf sayısı bütün tefsirler ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴⁷ Kâfirûn sûresinin kelime sayısı sayısı bütün tefsirler ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı Ebû Hafs hariç bütün tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁴⁸ Ebû Hafs'ta 7 ve 9 rakanlarının karıştırılması söz konusudur. Nasr sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynı, en-Nisâbü'rî, el-Ezdî'de ve ed-Dânî'de farklı, Ebû Hafs'ta farklıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynı, en-Nisâbü'rî'de farklı, el-Ezdî'de farklı, Ebû Hafs'ta başkadır. ed-Dânî'de ise 77'dir.¹⁴⁹ Tebbet sûresinin kelime sayısı es-Sa'lebî ve el-Hâzin'de aynı, diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin, Ebû Hafs ve ed-Dânî'de aynı, en-Nisâbü'rî ve el-Ezdî'de farklıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/304; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 360; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/572; Hâzin, *Lübâb*, 4/478; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/511.

¹⁴⁶ Dâni, *el-Beyân*, 291.

¹⁴⁷ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/307; Dâni, *el-Beyân*, 292; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 360; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/575; Hâzin, *Lübâb*, 4/480; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/519.

¹⁴⁸ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/314; Dâni, *el-Beyân*, 293; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 360; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/581; Hâzin, *Lübâb*, 4/485; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/527.

¹⁴⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/318; Dâni, *el-Beyân*, 294; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 361; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/584; Hâzin, *Lübâb*, 4/487; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/537.

¹⁵⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/323; Dâni, *el-Beyân*, 295; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 361; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/588; Hâzin, *Lübâb*, 4/494; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/548.

İhlâs sûresinin kelime sayısı bütün tefsirler ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde aynıdır.¹⁵¹ en-Nisâbü'rî'de aynı kelime sayısında 30 fazla harf sayısı verilmesi sayının onluk kısmında hata yapıldığını göstermektedir. Felak sûresinin kelime sayısı en-Nisâbü'rî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı es-Sa'lebî, el-Hâzin ve Ebû Hafs'ta aynı, en-Nisâbü'rî'de farkı, el-Ezdî'de farklıdır. ed-Dânî'de 79 harftir.¹⁵² en-Nisâbü'rî'de 10 kelimeye karşılık 99 harf verilmesi ikisinden birinde yanlışlık olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü kelime sayısını diğer müfessirlerden az zikretmişken harf sayısını fazla zikretmesi makul gözükmemektedir. Nâs sûresinin kelime sayısı bütün tefsirler ve ed-Dânî'de aynıdır. Harf sayısı el-Ezdî hariç diğer tefsirlerde ve ed-Dânî'de aynıdır.¹⁵³

3. Kur'ân'ı Kerîm'in Harf ve Kelime Sayıları Arasındaki Farkların Sebepleri

Görüldüğü üzere incelenen tefsirlerde ve ed-Dânî'nin zikrettiği kelime ve harf sayılarının bir kısmında farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar toplu olarak verilen kelime ve harf sayılarında da karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân'daki kelimelerin sayısını, Ebu'l-Kâsım (ö.?), Atâ b. Yesâr'dan (ö. 103/721) nakille 77.437 olarak vermiştir.¹⁵⁴ Bu sayı ed-Dânî'nin eserinde yine Atâ b. Yesâr'dan nakille 77.439'tur.¹⁵⁵ İbnü'l-Cevzî ise Atâ b. Yesâr'dan 79.277 sayısını nakletmektedir.¹⁵⁶ Ebu'l-Kasım, Ebû Rebîa'dan (ö. 136/753 [?]) 77.460, Yahyâ b. Hâris ez-Zimmârî'den (ö. 145/763) 79.010, İbn Adıyy'den (ö. 277/890) 79.030 sayılarını nakletmektedir.¹⁵⁷ İbnü'l-Cevzî İbn Mesud'dan (ö. 32/652-53) 77.934, Mücahid (ö. 103/721) ve Said b.

¹⁵¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/330; Dâni, *el-Beyân*, 292; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 362; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/593; Hâzin, *Lübâb*, 4/496; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/559.

¹⁵² Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/337; Dâni, *el-Beyân*, 297; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 362; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/598; Hâzin, *Lübâb*, 4/499; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/568.

¹⁵³ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/341; Dâni, *el-Beyân*, 298; el-Ezdî, *et-Tibyân* (244), 362; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 6/603; Hâzin, *Lübâb*, 4/503; Ebu Hafs, *el-Lübâb*, 20/576.

¹⁵⁴ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 110.

¹⁵⁵ Dâni, *el-Beyân* 73.

¹⁵⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, 245.

¹⁵⁷ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 110.

Cübeyr'den (ö. 94/713 [?]) 77.437, Ebû Muâfi'den ise 76.000 sayılarını nakletmektedir.¹⁵⁸

Harf sayılarını ise Ebul-Kâsım, Atâ b. Yesâr'dan 323.015 olarak vermiştir.¹⁵⁹ ed-Dânî de aynı senetle Atâ b. Yesâr'dan aynı sayıyı vermektedir.¹⁶⁰ Ebu'l-Kâsım Mücâhid'den 321.188¹⁶¹ sayısını nakletmektedir. Bu sayı ed-Dânî'de de aynıdır.¹⁶² Ebu'l-Kâsım İbn Mesud'dan 300.670, Yahyâ b. Hâris'ten 321.530, Said b. Cübeyr'den 323.671 sayılarını nakletmektedir.¹⁶³ ed-Dânî Ebû Muhammed el-Himmânî'den nakille 360.023, İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakille 323.671 sayılarını vermektedir.¹⁶⁴

Yukarıda verilen kelime ve harf sayıları ile kaynaklarda geçen diğer sayılar ve ayrı ayrı verilen sûre kelime ve harf sayıları arasındaki farkların bazıları birbirine yakınken, bazıları ise telifi mümkün olmayacak derecede farklıdır. Bu farklılıkların sebepleri şöyle sıralanabilir:

db | 637

3.1. Harf Farklılıklarının Sebepleri:

a. Bazıları her şeddeli harfi iki harf olarak, bazıları ise tek harf olarak saymıştır. Bu nedenle şeddeli harfleri iki harf sayanların sayıları daha çok, tek harf sayanların sayısı daha az olmuştur.¹⁶⁵

b. Yazım hataları. Birbirine benzerlikleri nedeniyle yedi (سبع) - dokuz (تسع) rakamlarının karışması. En sık rastlanan hata budur. Yazı itibarıyla birbirine benzemesi karıştırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayı şekilde üç (٣) ve altı (٦) rakamları da karıştırılmıştır. Bazı sayıların başındaki ve sonundaki rakamların yazılmaması da sık rastlanan hatalar arasında zikredilebilir. Bazı surelerde önceki surenin sayısının yazıldığı da olmuştur.

¹⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, 245.

¹⁵⁹ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 112-113.

¹⁶⁰ Dâni, *el-Beyân*, 73.

¹⁶¹ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 111.

¹⁶² Dâni, *el-Beyân*, 75.

¹⁶³ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 113.

¹⁶⁴ Dâni, *el-Beyân*, 74.

¹⁶⁵ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suveri'l-Kur'ân*, 115.

c. Görüş farkı. Bismelenin âyet olarak kabul edilip edilmemesi. Mesela Fâtiha sûresinin kelime ve harf sayısında bismelenin âyet kabul edilip edilmemesi, sayı farkına sebep olmuştur.

d. Mushaflara yansıyan kırâat farklılıkları. Mesela تجري من تحتها ve التجري تحتها الأتھار kırâatleri arasında من harfinin olmaması¹⁶⁶ kelime ve harf sayısında farklılığa sebep olmuştur.

e. Mushaflarda bazı kelimelerin yazım farklılığı. Bakara sûresinde geçen bütün إبراهيم kelimeleri bazı mushaflarda ي olmadan yazılmış, bazılarında ise ي ile yazılmıştır. Yine Rahman sûresinde تكذب kelimesi başından sonuna kadar ا (Elif) ile yazılmış, bazılarında ise ا (Elif) olmadan yazılmıştır.¹⁶⁷ Bunlar ve benzeri kelimelerdeki yazım farklılığı harf sayısında farklılığa sebep olmuştur. Genellikle eksik veya fazla olarak yazılan elif harfidir.

f. Kelimenin yazılışındaki harflerin değil de okunuşundaki harf sayısının esas alınması eksiklik ya da fazlalıktaki bu farklılığı ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁸

3.2. Kelime Farklılıklarının Sebepleri:

a. Harf sayılarının farklılık sebepleri arasında zikredilen, bismelenin sûreden sayılıp sayılmaması görüşü kelime farklılığına da sebep olmuştur. Bu farklılık sadece Fatiha sûresinde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Fatiha sûresinde farklı sayı verenler Bakara sûresinde aynı sayıda birleşmişlerdir.

b. Harf sayılarının farklılık sebepleri arasında belirtilen kırâat farklılıklarının mushaflara yansması, kelime sayısında da farklılıklara sebep olmaktadır.

c. Farklı beldelere gönderilen mushaflardaki yazım farkları. Mesela كل ما جاء أمة رسولها، أين ما تكون، أن لا إله إلا أنت، لكيلا تأسوا âyetlerindeki لكيلا vb. kelimelerin ayrı veya bitişik yazılması kelime sayısında farklılığına sebep olmuştur.

d. Kelimenin hakikati ve mecazı, lafzı ve resmi vardır. Bunlardan her birine itibar etmek caizdir. Alimler bunlardan dilediklerine itibar etmişlerdir. Örneğin بسم الله الرحمن الرحيم 4 kelimedenden oluşmak-

¹⁶⁶ Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Mukni' fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Kahire: Mektebetü'l-Küliyyâti'l-Ezheriyye, ts.), 116-117.

¹⁶⁷ Dâni, *el-Beyân*, 77.

¹⁶⁸ Dâni, *el-Beyân*, 75.

tadır, 2 kelime hakikidir (yani 2 cümleden oluşmaktadır) mecazi olarak ise 1 kelimedir. (yani mecazen besmelenin tamamına bir kelime denir.) Yine **نَجِينَا كَمْ** örneğinde, bu ifade lafzen 3 kelimedir (**نَجِي** fiil, **نَا** fail, **كَمْ** mefulü bih) , yazı bakımından (resm) tek kelimedir.¹⁶⁹ Bunlardan hangisi göz önünde bulundurulursa ona göre kelime sayısında fark ortaya çıkar.

e. Bazıları **الأخيار, الأبرار, الأنهار, الأرض** gibi kelimeleri iki kelime saymışlardır. Bu Kûfe ehlinin görüşüdür. Çünkü onlar bu gibi kelimelerin başlarındaki **ال** takısını belirlilik anlamında ayrı kelime olarak kabul etmişlerdir. Bazıları da bu gibi kelimeleri tek kelime saymışlardır. Bu da Basra ehlinin görüşüdür. Onlar sadece **ل** harfinin belirlilik, **ا** harfinin ise başlangıç olarak kabul ediyorlardı.¹⁷⁰

Sonuç

Kur'ân'da geçen kelime ve harf sayılarının tespiti, Hz. Osman dönemindeki resmü'l-mushafın ortaya konmasında destekleyici olabilir. Resmü'l-mushafta ziyade, noksanlık, hazf, itmâm, kat', vasl vb. söz konusu olan yerlerdeki sayı değişiklikleri, kelime ve harf sayılarında verilen sayılar karşılaştırılarak kelimenin yazımında tercih edilecek yazı şeklini tespitte yardımcı olacaktır. Aynı zamanda sayılarla ilgili yapılan değerlendirmelerin doğruluğu konusu da kelime ve harf sayılarının kontrolü ile değerlendirilebilir.

Kelime ve harf sayıları müstakil olarak bu konuyu ele alan eserlerde verildiği gibi kırâate dair yazılan eserlerde de zikredilmiştir. Aynı zamanda bazı tefsirlerde sûre başlarında sûre ile ilgili bilgiler arasında verilmiştir. Maalesef özellikle tefsir eserlerinde verilen sayılarda hatalar dikkat çekicidir. Bu tefsirlerde verilen bazı sayılarda ciddi farklılıklarla karşılaşmıştır. Hem bu konuyla ilgili müstakil eserlerde hem de bu sayıları veren tefsirlerdeki sayılar, Hz. Osman hattıyla yazılmış mushaflardan karşılaştırılarak tashih edilmiştir.

Sayılarla ilgili yazılan eserlerde sayı farklılıklarının sebebini açıklamak için zikredilen bazı hususların, incelediğimiz tefsirlerde sayı farklılığına sebep olmadığı görülmüştür. Mesela şeddeli harflerin bir veya iki harf olarak sayılmasının harf sayılarında farklılığa

¹⁶⁹ Burhâneddin İbrahim b. Ömer el-Ca'berî, *Husnü'l-meded fî ma'rifeti fenni'l-aded*, thk. Beşir b. Hasan el-Himyerî (Medine: Vezâretü's-şuu'nîl-İslamiyye, 1431), 243-244.

¹⁷⁰ Ebu'l-Kasım, *'Adedü suverî'l-Kur'ân*, 115.

sebepler olduğu görüşü, sûrelerin harf sayısı incelendiğinde doğrulanmamıştır. Nitekim ed-Dânî Fatiha sûresinin sayısı ile ilgili farklı sayıları değerlendirirken bundan bahsetmemektedir. Diğer sûrelerdeki harf sayısında görülen farklılıklar şeddeli harflerin iki veya tek sayılmasıyla izah edilememiştir.

Besmelenin sûreden bir âyet olarak sayılıp sayılmamasının kelime ve harf sayısında farklılığa sebep olduğu görüşü Fatiha sûresi için geçerlidir. Ancak diğer sûrelerde mesela Bakara sûresinde bununla ilgili bir farklılık söz konusu değildir. Çünkü incelediğimiz kaynaklarda kelime ve harf sayısı aynı verilmiştir. Besmelenin diğer sûrelerde kelime ve harf sayısına dahil edilmediği söylenebilir.

Sûrelerin kelime ve harf sayıları incelendiğinde, lafızların değil de okunuşların sayılması, kelimelerin hakikat ve mecazları ile lafz ve resmlerinin farklılıkları, ﺍ takısının ayrı kelime olarak sayılıp sayılmaması gibi hususların kelime ve harf sayılarında farklılıklara sebep olduğu tespit edilememiştir.

640| db

İncelediğimiz tefsirlerde mevcut sayı farklılıklarına 7 (سبع) ve 9 (تسع), 3 (٣) ve 6 (٦) rakamının karıştırılması, bazı sayıların baş ve sonundaki rakamların unutulması, önceki sûrenin sayılarının sonraki sûreye yazılması gibi yazım hataları, mushaflara yansıyan kırâat farklılıkları, bazı kelimelerin bitişik veya ayrı yazılması, bazı kelimelerdeki yazım farklılıklarının sebep olabileceği fikrine varılmıştır. Özellikle makalede incelenen tefsirlerde verilen kelime ve harf sayılarındaki farklılıkların çoğunun teknik meselelerden ziyade yazım hatalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Nitekim ele alınan tefsirlerde kelimelerin sayılmasında şu hususlara göre sayım yapıldığı görülmüştür; olumsuzluk anlamı veren ﻻ harfleri ayrı kelime olarak sayılmıştır. Ayrı yazılan harfler ayrı kelime olarak sayılırken, bitişik yazılan harfler ve و harfi tek kelime sayılmıştır. ا soru harfi hariç diğer soru edatları ayrı kelime olarak sayılmıştır. ا, ما, لو ve لا'lar ayrı kelime olarak sayılmış, yine mastar için muzari fiilin önüne getirilen ان ayrı kelime olarak sayılmıştır.

Bu hususların kesin olarak ortaya koyulabilmesi için bir heyet tarafından Hz. Osman hattına uygun mushaflardan kelime ve harf sayılarının tespit edilerek, diğer kaynaklarda zikredilen sayılarla karşılaştırılması ve belirtilen hususlardan hangilerinin farka sebep olduğu veya başka hususların olup olmadığının ortaya konması gerekir.

Bu sayıları veren eserlere bakıldığında eser sahiplerinin kelime ve harfleri bizzat kendilerinin saymadığı, sayanların rivâyetlerini naklettikleri kanaati oluşmuştur. Özellikle tefsir yazarların, sayanlardan rivâyet ettiği düşünülmektedir. Haccâc zamanında bir heyet tarafından 4 ayda tamamlandığı ifade edilen sayma işinin tefsir yazmak gibi uğraştırıcı ve vakit alan bir işle birlikte yürütülmesi zor görünmektedir. Diğer taraftan bu konuyu önemsedikleri için tefsirlerine aldıkları da ortadadır. Ama tahkikli basımlarında dahi, bu sayıları tefsirlerine alan müfessirlerin verdikleri sayıların, aslına uygun olarak aktarılamadığı, yazmalarda mevcut hataların aktarıldığı görülmüştür.

es-Sa'lebî ve el-Hâzin tefsirlerinin mukaddimelerinde sınırlarını muhafaza etmeden harflerinin sayılmasından, hükümleriyle amel edilmeden kelimelerinin tayin edilmesinden Allah'ın razı olmayacağını belirtmişlerdir. Arapça bilmeyenlerin İslam'a girmesiyle ortaya çıkan kelimeleri yanlış okuma (tashîf)'ten ve gramer hatası (lahn)'den Kur'ân'ı korumak için konulan hareke ve noktalar insanları bu hatalardan kurtarmakla birlikte manayı anlamadan okumaları sonucunu doğurmuştur. Kur'ân'ın eşit miktarda bölümlere ayrılması, bunun için harflerin sayılması da mana bütünlüğü gözetilmeyen bölünmeleri ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlar manasını anlamadan, hayata aktarmadan diğer on âyeti öğrenmeye geçmeyen sahabenin üslubundan uzaklaşmaya sebep olmuştur.

Kelime ve harf sayılarının sahabe döneminden itibaren sayılmaya başlanması (her harfi için 10 sevap alınacağı rivâyetinin motivesiyle olduğu düşünülebilir) mushaf hattının korunması ve modern imlâ ile mushaf yazılmaması hususunda etkili olmuştur. Bütün bu inceleme ve değerlendirmeler Kur'ân'ın kırâatinin korunduğu gibi hattının da korunduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Hz. Osman hattının tespit ve korunmasına vesile olacak sayıların, sayısal i'câz gibi başka konularda kullandığında, âyetlerin ifade ettiği zahiri manaya uygun olmayan şekilde yorumlanmaması gerekir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm
Abdurrezzak Nevfel. *el-İ'câzü'l-a'dedî fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 5. Basım, 1986.

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001.
- Akaslan, Yaşar. "Resmü'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin 'Akiletü Etrâbî'l-Kasâid fî Esne'l-Mekâsîd'ı". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 255-277.
- Arpa, Enver. "İcâzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (01 Nisan 2002), 81-107.
- Ca'berî, Burhâneddîn İbrahim b. Ömer . *Husnû'l-meded fî ma'rifeti fenni'l-'aded*. thk. Beşir b. Hasan el-Himyerî. Medine: Vizâretü's-şuu'ni'l-İslâmiyye, H. 1431.
- Dânî, Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'id. *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Kuveyt: y.y., 1414.
- Dânî, Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'id. *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*. thk. 'izze Hasen. Dimeşk : Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1407.
- Dânî, Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'id. *el-Mukni' fî resmi mesâhifi'l-emsâr*. thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî. Kahire: Mektebetü'l-Küliyyâti'l-Ezheriyye, ts.
- Ebû Hafs, İbn Adil Siracüddin Ömer b. Ali b. Adil en-Nu'mani ed-Dimeşk i. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Ali Muhammed Muavvaz Adil Ahmed Abdülmevcûd. 20 Cilt. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye: Beyrut, 1998.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zutâ. *el-Fikhu'l-ekber*. Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l-Furkân, 1999.
- Ebu'l-Kasım, Ömer b. Muhammed b. Abdülkâfi, Tahkik: Halid Hasan ebu'l-Cûd. *'Adedü suveri'l-Kur'ân ve âyâtih ve kelimâti ve hurûfih ve telhisi Mekkîh ve Medeni*. Kahire: Mektebetü'l-İmam Buhârî li'n-neşr ve't-tevzî', 1. Basım, 2010.
- Ebüsuûd b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-türâsi'l-Arabî, H. 1431.
- Ezdî, Hıdır b. Abdurrahman. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 244, 1a-363b.
- Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gânim Kaddûrî el-Hamed. "el-İcâzü'l-a'dedi fî'l-Kurân Hakîka em Tevehhüm?" *Mecelletü'l-Hikme* 28 (2004), 253-290.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Halife, Reşat. *Kur'ân Görülen Mucize*. çev. Edip Yüksel. İstanbul: Timaş AŞ, 1985.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-'âsâr*. thk. Sa'd b. Nâsır eş-Şeşrî. Riyad: Daru Kunûzi İşbiliye, 1436/2015.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Funûnu'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: y.y., 1408/1987.
- Kayhan, Veli. "Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması: İcâm ve Sonrası". *Bilim-name* 12/1 (2007), 101-136.
- Nisâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Huseyn el-Kummî. *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*. thk. Zekerîyyâ 'Umeyrât. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, H. 1416.
- Ömer Çelakıl. *Kur'ân-ı Kerîm'in Sırları*. Samandıra: Merkez Gazete Dergi Basım Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., Print City Tesisleri., 2003.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1422.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-tefsîr, 1436/2015.
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlu'l-Kurrâ' ve Kemâlu'l-İkrâ'*. ed. Mervân el-'Atiyye - Muhsin Hirâbe. Dimeşk ; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1997.
- Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Kahire: el-Fâruk el-Hadîse, 1. Basım, 2002.

